

Ὁ θεολογῶν ζωγράφος Γιάννης Τσαρούχης

Θεολογικὲς προσεγγίσεις στὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του

Ἀργυρίου Β. Οἰκονόμου*

«Εἶναι εὐκόλο νὰ ὑμνοῦμε ὡς μόνη ἀξία αὐτὸ στὸ ὁποῖο ὑπερέχουμε.
Εἶναι οὐχὶ δύσκολο καὶ πολὺ πιὸ ἀποδοτικὸ
νὰ σεβόμαστε τὴν πίστη τοῦ ἄλλου σὰν κάτι ἐξ ἴσου ἱερὸ μὲ τὴ δική μας πίστη.
Ἀλλὰ γιὰ νὰ σέβασαι τὴν πίστη τοῦ ἄλλου, πρέπει νάχεις πίστη ἐς τὸ ἴδιος...»
[Γιάννης Τσαρούχης]

Εἰσαγωγικά

Ὁ Γιάννης Τσαρούχης ἀποτελεῖ μία ἀπὸ τὶς σπουδαιότερες προσωπικότητες στὸν χῶρο τῆς ζωγραφικῆς καὶ ὅχι μόνον. Ὡς γνωστὸν, ἐκτὸς ἀπὸ ζωγράφος, ὑπῆρξε σκηνοθέτης, σκηνογράφος, ἐνδυματολόγος, συγγραφέας καὶ μεταφραστὴς ἀρχαίων τραγωδιῶν. Τὸ ἔργο του σημάδεψε τὴν ἐλληνικὴ τέχνη τοῦ 20οῦ αἰῶνος μὲ τέτοιο τρόπο, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ἀναφέρεται κανεὶς γιὰ τὰ χρόνια αὐτὰ χωρὶς νὰ συμπεριλάβει τὸ ὄνομά του. Ἄνθρωπος ὥριμος, μὲ βαθειὰ σοφία καὶ ἀνθρωπιά, ἐλληνικὴ παιδεία καὶ σεβασμὸ ποὺ τὰ ἀπέπνεε σὲ κάθε συναναστροφή του.

Δὲν ἦταν ἓνας ἀπλὸς καλλιτέχνης ἢ στοχαστὴς ἀλλὰ ἓνας πνευματικὸς ἄνθρωπος, ποὺ ἡ προσωπικότητά του ἐξέπεμπε Ἑλλάδα καὶ Βυζάντιο. Τὸ μεγάλο ἐνδιαφέρον του γιὰ καθετὶ ἐλληνικὸ διαφαινόταν περὶτρανα στὸ ἔργο του, τὸ ὁποῖο ὅμως δὲν περιοριζόταν ἐκεῖ, ἀφοῦ ἡ ἐνασχόλησή του μὲ τὸν ἀρχαῖο ἐλληνικὸ ἀλλὰ καὶ τὸν βυζαντινὸ πολιτισμὸ εἶναι γνωστὴ σὲ ὅλο τὸν κόσμο.

* Ὁ Ἀργύριος Οἰκονόμου εἶναι ὑποφ. διδάκτωρ Δογματικῆς Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἑθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Ἡ μορφή τοῦ Γιάννη Τσαρούχη κατανοεῖται μέσω τῆς καλλιτεχνικῆς πορείας καὶ τῆς προσωπικότητάς του, ὅπως αὐτὴ ἀποτυπώνεται τόσο στὰ ζωγραφικὰ του ἔργα ὅσο καὶ στὰ διάφορα κείμενα ποὺ συνέγραψε, «τὰ μικρὰ διαμάντια ἐπιγραμματικότητας καὶ πυκνῆς σοφίας»¹, ἀπόρροια μιᾶς ἀσκητικῆς στάσης ζωῆς τοῦ καλλιτέχνη καὶ διαρκοῦς ἐρεύνης τοῦ οὐσιαστικοῦ καὶ τοῦ διαχρονικοῦ, καταδεικνύοντας ἔτσι τὴ σταθερὴ σχέση ποὺ εἶχε ὁ καλλιτέχνης αὐτὸς μετὰ τὴν Ὁρθοδοξία καὶ τὴν Ἐκκλησία, μία σχέση ποὺ ἐπιδροῦσε καταλυτικὰ στὴν ἀποτύπωση τῶν μορφῶν ἀλλὰ καὶ τῶν ἀντιλήψεων του γιὰ τὰ μεγάλα ὑπαρξιακὰ ζητήματα τοῦ ἀνθρώπου.

Βίος καὶ πολιτεία τοῦ Γιάννη Τσαρούχη

Οἱ ἀναφορὲς γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ ζωγράφου Γιάννη Τσαρούχη εἶναι πολλὲς καὶ ποικίλες, ἂν καὶ πιὸ ἔγκυρες μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ὅσες αὐτοβιογραφικὲς πληροφορίες παραθέτει ὁ ἴδιος ὁ ζωγράφος, τόσο σὲ γραπτὰ του κείμενα ὅσο καὶ σὲ προσωπικὲς του συνεντεύξεις², ποὺ ἀποτυπώνουν μετὰ τρόπο εὐληπτο τὴν καλλιτεχνικὴ πορεία καὶ τὴ σπουδαιότητά του, ὅχι μόνον ὡς ζωγράφου, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀνθρώπου. Ἄγνωστες πτυχὲς τοῦ βίου του, ποὺ ἐμπλουτίζονται μετὰ προσωπικὰ βιώματα, συνθέτουν μία ἰδιάζουσα προσωπικότητα μετὰ βαθυστόχαστο νοῦ καὶ κριτικὴ σκέψη, τόσο σὲ θέματα τέχνης καὶ πολιτισμοῦ ὅσο καὶ σὲ φιλοσοφικὰ καὶ θεολογικὰ ζητήματα ποὺ τὸν ἀπασχόλησαν καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ βίου του³.

1. Κ. Ἰω. Κλεφτογιάννης, *Ὁ Γιάννης Τσαρούχης τοῦ Κώστα Ἰ. Κλεφτογιάννη*, Π. Γράβαλλος (ἐπιμ.), ἐκδ. Δῆμος Ἀμαρουσίου, Ἀθήνα 2002, σ. 15.

2. *Μονόγραμμα, Γιάννης Τσαρούχης* (μέρη 1-2) (Ἀρχεῖο ντοκιμαντέρ τῆς Ε.Ρ.Τ.). Σύντομο βιογραφικὸ χρονικὸ: 1910-1989, ἀπὸ στοιχεῖα προφορικῆς συνέντευξης μετὰ τὸν Γ. Τσαρούχη, παρατίθεται στό: Εἰρήνη Φλώρου, *Γιάννης Τσαρούχης: Ἡ ζωγραφικὴ καὶ ἡ ἐποχὴ του – Ὁ Τσαρούχης ζωγράφισε τὴν μητέρα μου τὸ 1936*, ἐκδ. Νέα Σύνορα-Λιβάνης, Ἀθήνα 1999, σσ. XXIII-XXXVI, καθὼς καὶ στό: Νίκη Γρυπάρη, Μαρίνα Γερουλάνου, Τ. Σακελλαρόπουλος (ἐπιμ.), *Γιάννης Τσαρούχης, 1910-1989, κατάλογος ἔκθεσης*, ἐκδ. Μουσεῖο Μπενάκη, Ἀθήνα 2009, σσ. 378-404.

3. Β. Σταύρακας (ἐκδ.), *Ζωγράφοι τῆς γενιᾶς τοῦ '30* (Μόραλης, Χατζηκυριάκος-Γκίκας, Διαμαντόπουλος, Τσαρούχης), ἔνθ. «Ἐπτὰ Ἡμέρες», ἐφημ. *Ἡ Καθημερινή*, Ἀθήνα 1996, σσ. 147-150.

Ὁ ζωγράφος γεννήθηκε τὸ 1910 στὸ Πασαλιμάνι⁴ σὲ μία τυπικὴ νεοκλασικὴ οἰκία⁵ στὴν ὁδὸ Λουκᾶ Ράλλη καὶ Βασιλέως Γεωργίου⁶, ἐνῶ τὸ 1925 μετακόμισε μαζί με τοὺς γονεῖς του στὴν ὁδὸ Ἑρμοῦ, κοντὰ στὸ Μοναστηράκι. Τὸ 1928 ὀλοκλήρωσε τὶς γυμνασιακὲς του σπουδὲς στὸ 1ο Γυμνάσιο στὴν Πλάκα, ἐνῶ ἀπὸ τὸ 1928 μέχρι καὶ τὸ 1934 παρακολούθησε μαθήματα στὴν Ἀνωτάτη Σχολὴ Καλῶν Τεχνῶν. Παράλληλα μετὰ τὴ Σχολὴ μαθήτευσε κοντὰ στὸν Φώτη Κόντογλου, ὁ ὁποῖος τοῦ δίδασκε τὴν τεχνικὴ τῆς νωπογραφίας καὶ τῆς ἀβγοτέμπερας, γράμματα, ποίηση, καθὼς καὶ βυζαντινὴ μουσικὴ⁷. Κοντὰ του ἔμαθε πῶς τὸ λαϊκὸ δὲν εἶναι φολκλορικὸ, ἀλλὰ ἡ ἀναζήτησις τοῦ χρώματος καὶ τοῦ σχεδίου⁸.

Τὸ 1932 γράφτηκε στὸ ἐργαστήρι τοῦ Κωστῆ Παρθένου, κατόπιν παροτρύνσεως τοῦ ἀρχιτέκτονος Δημητρίου Πικιώνη. Ἐκεῖ γνώρισε καὶ τὸν ζωγράφο Διαμαντῆ Διαμαντόπουλο, μετὰ τὸν ὁποῖο καὶ ἀνέπτυξε μία ἔντονη φιλικὴ σχέση καὶ ὁ ὁποῖος τοῦ ἔκανε ἀναφορὲς γιὰ τὴ μοντέρνα τέχνη, καθὼς καὶ γιὰ τὸν Ματίς (Matisse). Στὸ τέλος τοῦ 1935 ἀναχώρησε γιὰ τὸ Παρίσι⁹, ὅπου καὶ ταξίδεψε γιὰ πρώτη φορὰ, προκειμένου

4. Βλ. *Ἐδῶ γεννήθηκε ἡ Εὐρώπη, Ὁ Πειραιᾶς τοῦ Τσαρούχη* (Αρχεῖο νοτιομαντέρ τῆς E.P.T.). Πρόκειται γιὰ ἓνα ὁδοιπορικὸ στὸν Πειραιᾶ τῶν παιδικῶν χρόνων τοῦ Γιάννη Τσαρούχη, μετὰ ὁδηγὸ τὸν ἴδιο.

5. Βλ. «Ὁ Γιάννης Τσαρούχης καὶ ὁ Πειραιᾶς», στό: https://mlp-blo-g-spot.blogspot.com/2012/12/blog-post_4.html. Πρόκειται γιὰ ἀναφορὲς στὸ σπίτι ποὺ γεννήθηκε, στὴν οἰκία Μεταξᾶ [29.12.2023].

6. Βλ. Εἰρήνη Φλώρου, *Γιάννης Τσαρούχης...*, ὁ.π., σ. XXII.

7. Βλ. Α. Ἀγγελόπουλος, «Ἐνας λάτρης τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς», στό: Ἀλ. Σαββάκης (ἐπιμ.), *Ὡσεὶ Μύρα, Γιάννης Τσαρούχης 1910-1989*, ἐκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα 1998, σσ. 25-26.

8. Ὅπως χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει στὴν «Ἀπολογία» του: «Ἀπὸ τὸ 1930 ὡς τὸ 1934 γίνομαι μαθητὴς καὶ βοηθὸς τοῦ Κόντογλου, γιὰ νὰ μάθω ὅσο μπορῶ περισσότερα γιὰ τὴ βυζαντινὴ ζωγραφικὴ. Γιὰ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ εἶναι ἡ μόνη λύσις, ἀφοῦ θέλω νὰ συνδυάσω τὸ προαιώνιο ἑλληνικὸ σχέδιο μετὰ τὸ καθαρὸ χρῶμα, τὴ γρήγορη, ἐλεύθερη ἐκτέλεση, τὴ φωτοσκίαση, ποὺ ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν ἑλληνιστικὴ παράδοση καὶ ξαναεναρμονίζεται μετὰ τὴ ζωγραφικὴ τῆς Ἀναγεννήσεως. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, οἱ Κρητικοὶ καὶ οἱ Ἑπτανήσιοι θέλησαν νὰ ταυτίσουν, τόσο στὴν ποίηση ὅσο καὶ στὴν ζωγραφικὴ, τὴν Ἀναγέννηση μετὰ τὴν ἑλληνιστικὴ παράδοση...». Βλ. Γ. Τσαρούχης, *Ἀνάμεσα σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση. Πέντε κείμενα*, ἐκδ. Ἄγρα, Ἀθήνα 2000, σ. 10.

9. Στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ '70 γίνεται «[...] ἐρημίτης σ' ἓνα χωριὸ τῆς βόρειας Γαλλίας 60 χλμ. μακριὰ ἀπὸ τὸ Παρίσι». Βλ. Γ. Τσαρούχης, *Ἐγὼ εἶμι [sic] πτωχὸς καὶ πένης*, ἐκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα 1988, σ. 80. Ὁ ἴδιος ὁ καλλιτέχνης ἐξομολογεῖται γιὰ τὴν καλύβη ποὺ ζοῦσε ἐκεῖ τὰ ἐξῆς: «Στὸ καλύβι μου στὴ Βόρειο Γαλλία ὅπου μένω

νά ἔλθει σὲ ἐπαφὴ μὲ ἔργα σύγχρονων Εὐρωπαϊῶν ζωγράφων, μὲ ὁρισμένους ἀπὸ τοὺς ὁποίους (ὅπως τοὺς Laurens, Matisse, Giacometti), γνωρίστηκε καὶ προσωπικά¹⁰. Ἐπισκέφθηκε διάφορα μουσεῖα καὶ ἦλθε σὲ ἐπαφὴ μὲ δημιουργίες τῆς Ἀναγέννησης καὶ τοῦ Ἱμπρεσιονισμοῦ, καθὼς καὶ μὲ τὰ σύγχρονα καλλιτεχνικὰ ρεύματα τῆς ἐποχῆς του.

Τὸ 1938, δύο χρόνια μετὰ ἀπὸ τὴν ἐπιστροφή του στὴν Ἑλλάδα, πραγματοποίησε τὴν πρώτη του ἀτομικὴ ἐκθεση στὸ κατάστημα Ἀλεξοπούλου τῆς ὁδοῦ Νίκης στὴν Ἀθήνα, μὲ ἔργα ποὺ παρουσίαζαν ἰδιαίτερη ζωγραφικὴ σύλληψη, κάτι ποὺ ἐξῆραν οἱ τότε τεχνοκριτικοὶ Παπαντωνίου καὶ Καπετανάκης¹¹.

Τὸ 1940 τὸν ἐπιστράτευσαν γιὰ νὰ πολεμήσει στὸ μέτωπο τῆς Ἀλβανίας¹², ὅπου καὶ ὑπηρέτησε ὡς στρατιώτης τοῦ Μηχανικοῦ. Πολὺ χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Βρεφοκρατούσας ποὺ ζωγράφησε γιὰ τὸ Τάγμα, τὸ ὁποῖο τοῦ παρήγγειλε μία Παναγία, σὲ ἓνα καπάκι κιβωτίου ἀπὸ ρέγκες, γιὰ νὰ τοποθετηθεῖ στὸν ναὸ ποὺ ἔκτισαν οἱ στρατιῶτες. Ὅπως ἐπισημαίνει ὁ ἴδιος ὁ ζωγράφος¹³, ἐπρόκειτο γιὰ μία τροποποίηση ἐνὸς ὀρθογωνίου ἐρειπωμένου μύλου σὲ ναό. Ἡ εἰκόνα αὐτὴ προοριζόταν γιὰ τὸ ἱερὸ τοῦ μικροῦ ναοῦ, ποὺ ἐκτίσθη στὸ μέρος ποὺ ἐμφανίσθηκε ἡ Παναγία καὶ ἀνήγγειλε ὅτι τὴ Λαμπρὴ οἱ στρατιῶτες θὰ εἶναι σπίτι τους¹⁴.

Τὸ 1950 μετέβη ἐκ νέου στὸ Παρίσι ὅπου ἓνα χρόνο μετὰ, τὸ 1951, ἐξέθεσε γιὰ πρώτη φορὰ στὸ Παρίσι, στὴν γκαλερί «*Art du Faubourg de St. Onore*» 42 ἔργα του, τῶν ἐτῶν 1936-1939 καὶ τοῦ '48. Παράλληλα μὲ τὴ ζωγραφικὴ ὁ Γιάννης Τσαρούχης ἀσχολήθηκε καὶ μὲ τὴ θεατρικὴ σκηνοθεσία¹⁵ ἀπὸ τὸ 1928. Τὸ 1977 ἀνέβασε ὁ ἴδιος τὶς *Τρωάδες* τοῦ

καὶ ἐργάζομαι ἢ ἐρημιὰ μου μὲ ὁδηγεῖ στὴν ἐργασία καὶ στὸν ἐνθουσιασμό. Ὁ Χριστὸς μὲ παραστέκει...». Βλ. Ἀλ. Σαββάκης, *Ἰωάννης Τσαρούχης*, ἐκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα 1993, σ. 360.

10. Βλ. Νίκη Γρυπάρη, Μαρίνα Γερουλάνου, Τ. Σακελλαρόπουλος (ἐπιμ.), *Γιάννης Τσαρούχης...*, ὁ.π., σ. 384.

11. Βλ. Εἰρήνη Φλώρου, *Γιάννης Τσαρούχης...*, ὁ.π., σσ. XXIII-XXVI.

12. Γ. Τσαρούχης, *Μάτην ὠνείδισαν τὴν ψυχὴν μου*, ἐκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα 1993, σ. 149.

13. *Γιάννης Τσαρούχης (1910-1989) Ζωγραφικὴ*, Ἰδρυμα Γιάννη Τσαρούχη, Ἀθήνα 1990, σσ. 41, 44.

14. Γ. Τσαρούχης, *Μάτην ὠνείδισαν τὴν ψυχὴν μου*, ὁ.π., σ. 145.

15. *Τσαρούχης, ἓνας στοχαστὴς τῆς Ἑλληνικότητας* (Αρχειο ντοκιμαντέρ τῆς Ε.Ρ.Τ.).

Εὐριπίδη, σὲ δική του νεοελληνική ἀπόδοση, διδασκαλία καὶ σκηνογραφία¹⁶.

Ὅλα τὰ παραπάνω ἐνδεικτικὰ στοιχεῖα τοῦ βίου του, συνέθεσαν τὴν προσωπικότητά του¹⁷ καὶ διαμόρφωσαν τὸ καλλιτεχνικό του ἰδίωμα, τὸ ὁποῖο καὶ ἀνάλογα μὲ τὰ ἔντονα βιώματά του, ποὺ ἀποτυπώνονταν σὲ διαφορετικὲς φάσεις τῆς ζωῆς του, ἐξέφραζε τὶς πτυχὲς καὶ τὴν

Πρόκειται γιὰ ἓνα Ντοκιμαντέρ-ἀφιέρωμα στὸν ζωγράφο, σκηνογράφο καὶ στοχαστὴ Γιάννη Τσαρούχη, ὅπου μεταξὺ ἄλλων γίνεται μιὰ ἐκτενὴς μνεία στὶς σκηνογραφικὲς του δουλειὲς στὸ θέατρο, καθὼς καὶ στὶς ἀπόψεις του γιὰ τὴν ἀναβίωση τοῦ ἀρχαίου δράματος.

16. *Εὐριπίδου Τρωάδες*, μετάφρ. Γ. Τσαρούχης, ἐκδ. Ὁδὸς Πανός, Ἀθήνα 1995. Χαρακτηριστικὸ καὶ ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρον εἶναι καὶ ἓνα σπάνιο ἡχητικὸ ντοκουμέντο, μὲ τὸν Γιάννη Τσαρούχη νὰ διαβάζει καὶ νὰ παίζει ἀποσπάσματα ἀπὸ τὶς *Τρωάδες* τοῦ Εὐριπίδου, ποὺ ἀνέβασε τὸ 1977 στὸ ὑπαίθριο θέατρο τῆς ὁδοῦ Καπλανῶν, σὲ δική του μετάφραση καὶ σκηνοθεσία. Ὁ Γιώργος Χρονᾶς (ποιητὴς καὶ ἐκδότης τοῦ περιοδικοῦ *Ὁδὸς Πανός*), ὁ ὁποῖος μαγνητοφώνησε τὸν Τσαρούχη τὸν Ἰούλιο τοῦ 1976 νὰ ὑποδύεται τοὺς ρόλους τῶν *Τρωάδων*, θυμᾶται ὅτι ὁ ζωγράφος «μισοῦσε τὴ στεντόρεια φωνή τῆς Ἐπιδαύρου, ὅπως εἶχε γίνεи γνωστὴ ἀπὸ τὶς παραστάσεις τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου – μίμησις τοῦ γερμανικοῦ τρόπου ἀνεβάσματος τῆς τραγωδίας. Διαβάζει τὸν Εὐριπίδη ὅπως διαβάζουν οἱ μεγάλοι Κινέζοι καὶ Γιαπωνέζοι ἡθοποιοὶ τὰ ἔργα τους, χαμηλά, ὥστε νὰ ὑπερισχύει ὁ ἀρχαῖος λόγος». Γι' αὐτὸ ἀποφάσισε νὰ σκηνοθετήσῃ ὁ ἴδιος Εὐριπίδη. Χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει: «...Τὸ θάρρος τὸ πῆρα ὡς παραπονούμενος ἐρασιτέχνης θεατῆς. Προσπάθησα πάντα, μὲ τὰ μέσα ποὺ μοῦ ἔδωσε ἡ φύσις καὶ ἡ μελέτη, νὰ δείξω τί θὰ ἤθελα νὰ κάνουν οἱ ἄλλοι καλλιτέχνες, ποὺ πιστεύω πὼς ἔχουν περισσότερη ἐπιμέλεια καὶ ἐργατικότητα ἀπὸ μένα. Εἶμαι λοιπὸν μᾶλλον κριτικὸς στὸ τέλος, ποὺ κάνει πάντα ὅμως τὴν κριτικὴ διὰ παραδειγμάτων, ἐμπράκτως. Αὐτὸ νομίζω εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ νὰ μὴ ζητάει κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἄλλους πράγματα ποὺ δὲν γίνονται, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ πεισθεῖ καὶ ὁ ἴδιος πὼς ἔχει δίκιο...». Βλ. *Ὁ Γιάννης Τσαρούχης διαβάζει καὶ παίζει Τρωάδες τοῦ Εὐριπίδου*, στὸ: <https://www.youtube.com/watch?v=-EosYmYWNjg> [29.12.2023].

17. Ἡ καθηγήτρια τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης Ἀθηνᾶ Σχινᾶ σκιαγραφεῖ μὲ ρεαλισμὸ τὴν πολὺπλευρὴν προσωπικότητά του. Χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει: «Μοναχικὸς καὶ ἐξωστρεφὴς παράλληλα, ἀσκητικὸς μὲ τὴ ζωγραφικὴ του καὶ κοινωνικὸς μὲ τοὺς ἀνθρώπους γύρω του, θύμιζε νόμισμα μὲ τὴ μιὰ του ὄψη στραμμένη στὸ παρελθὸν καὶ τὴν ἄλλη στὴ σύγχρονη καθημερινότητα. Παρατηροῦσε μὲ ὀξύδερκα τὸν κόσμον, θυμόταν ἄλλοτινούς καιροὺς μὲ νοσταλγία, σχολίαζε μὲ φιλοπαίγμονα διάνθεση, δὲν ἀστοχοῦσε εὐκολὰ στὸ ἐπίπλαστο καὶ στὸ ἀληθινό, μὰ πάνω ἀπ' ὅλα εἶχε μιὰ ἀμεσότητα μὲ τὸ περιβάλλον, διατηροῦσε ζωντανὸ τὸν νοῦ καὶ τὶς αἰσθήσεις του καὶ ἐκεῖνο ποὺ τὸν ἐνδιέφερε ἦταν νὰ μεταδώσῃ αἰσθαντικότητα στὶς μορφές του, ποὺ ἦταν γέννημα τοῦ πλέγματος τῶν συλλογισμῶν, τῆς μνήμης, τῆς πραγματιστικῆς σύλληψης καὶ τῆς φαντασίας του...». Βλ. Ἀθηνᾶ Σχινᾶ, *Τσαρούχης – Πολλαπλὰ 1936-1989 – Συλλογὴ Δημήτρη Τσίτουρα*, ἐκδ. Μίλητος, Ἀθήνα 2005, σσ. 16-17.

προβληματική του για καθετί πού τὸν ἀπασχολοῦσε¹⁸. Ἡ ἐπιθυμία πού εἶχε ἀπὸ μικρὸς νὰ γίνεи ἕνας καλὸς ζωγράφος¹⁹ ἐκπληρώθηκε καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ βίου του²⁰ ἀλλὰ κυρίως μετὰ θάνατον²¹, καθὼς ἡ φήμη του ἐξαπλώθηκε στὸ παγκόσμιο καλλιτεχνικὸ στερέωμα καὶ τὸ ζωγραφικὸ του ἰδίωμα²² καὶ ὕφος ἀποτελοῦν μέχρι καὶ σήμερα πηγὴ ἐμπνευσης γιὰ τοὺς νεώτερους ζωγράφους.

Οἱ θρησκευτικὲς ἐπιδράσεις στὴ ζωὴ καὶ στὸ καλλιτεχνικὸ ἔργο του

Οἱ καλλιτεχνικὲς ἐπιδράσεις πού δέχτηκε ὁ ζωγράφος Γιάννης Τσαρούχης ἦταν ποικίλες, ὥστόσο ὑπῆρξαν ὀρισμένα πρόσωπα καὶ καταστάσεις πού καθόρισαν τὴ μετέπειτα ζωγραφικὴ ἀλλὰ καὶ συγγρα-

18. Ὁ ἴδιος σὲ ἄρθρο του μὲ τίτλο: «Ἡ ἱστορία μιᾶς κατσαρίδας» θὰ δηλώσει: «Κανένας ζωγράφος δὲ μ' ἀρέσει ἀπολύτως γιὰ τὸ ὄνειρο πού λέγεται ζωγραφικὴ εἶναι δυνατόν νὰ τὸ πραγματοποιήσῃ ὅποιοςδήποτε ἀγαπᾷ καὶ πιστεύει στὴ ζωγραφικὴ, ἄρα κι ἐγώ. Ὅλοι ἐμεῖς οἱ χρυσοθήρες κάνουμε ὅ,τι μπορούμε νὰ βροῦμε τὰ ψήγματα. Μερικοὶ μὲ λένε δάσκαλο. Φυσικὸ εἶναι νὰ μ' ἀρέσουν οἱ ζωγράφοι πού μὲ σεμνότητα θὰ μ' ἀποκαλοῦσαν: “συμμάθητά μου”. Τὸ Εὐαγγέλιο λέει: “Οὐδεὶς ἐστὶ κατηχητὴς εἰ μὴ μόνον ὁ Θεός”...». Βλ. Γ. Τσαρούχης, *Ἀνάμεσα σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση...*, ὁ.π., σ. 29.

19. Ἀπὸ μικρὸ παιδί, ὅπως ἐξομολογεῖται ὁ ἴδιος, ἐπιθυμοῦσε νὰ γίνεи ἕνας καλὸς ζωγράφος, ἔχοντας ὥστόσο ἐπίγνωση τῶν ἀδυναμιῶν του. Μάλιστα ἔκανε αὐστηρὴ κριτικὴ στοὺς πολλοὺς μεγάλους ζωγράφους, διακρίνοντάς τους σὲ φυσικοὺς καὶ μὴ φυσικοὺς (Τσαρούχης, *Ζυγός*, Ἀθήνα 1978, σ. 9.)

20. «Ὅλα αὐτὰ πού ἔκανα γιὰ τὴ μάθηση εἶναι ἀπαραίτητα καὶ δύσκολα μὰ τὸ δικαίωμα νὰ τολμᾷς νὰ εἶσαι καλλιτέχνης στὸ δίνει ὁ σεβασμὸς καὶ θαυμασμὸς σου χωρὶς ὅρια τῆς ζωῆς. Ἡ ζωὴ πού εἶναι τόσο θαυμαστὸ πρᾶγμα ὥστε ἡ τιμὴ τῆς εἶναι τὸ μυστήριό τοῦ θανάτου...». Βλ. Γ. Τσαρούχης, *Ἀνάμεσα σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση...*, ὁ.π., σ. 21.

21. «Τὸ ἀπόγευμα τῆς 20ῆς Ἰουλίου τοῦ 1989, ὁ Ἕλλην Γιάννης Τσαρούχης πέρασε ἀπὸ τὰ πρόσκαιρα στὰ αἰώνια ἀφήνοντας ἀγαθὰ μόνο ἔχνη τῆς διαβάσεώς του...». Βλ. Ἀλ. Σαββάκης (ἐπιμ.), *Ὡσεὶ Μύρα, Γιάννης Τσαρούχης...*, ὁ.π., σ. 369. «Στὰ κατοχικὰ χρόνια, ἡ υγεία του ἐπιδεινώθηκε, ἔγινε ἕνα συρόμενο, θλιβερὸ ἀνθρωπάκι, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα του παρέμεινε ἀκμαῖο, ὅπως φαινόταν μέσα ἀπὸ τὴν σβησμένη, ἀχνὴ φωνή του. Στὶς 20 Ἰουλίου, ἡμέρα Πέμπτη, ἄφησε τὴν τελευταία του πνοὴ στὸ Γενικὸ Κρατικὸ Νοσοκομεῖο Ἀθηνῶν, ὁ Γιάννης Τσαρούχης...». Βλ. Φρ. Ἡλιάδης, *Ὁ Τσαρούχης μοῦ εἶπε – Μὲ τέσσερα ἄγνωστα ἔργα του*, Ζ. Κυριακοῦ (ἐπιμ.), ἐκδ. Σμυρنيωτάκης, Ἀθήνα 1990, σ. 38.

22. Γ. Μαυροῖδης, «Τὸ σπάνιο τοῦ Τσαρούχη», *Ἡ λέξη* 73 (1988/Τσαρούχης Ἀφιέρωμα), σσ. 188-190.

φική του εξέλιξη και διαμόρφωσαν την ιδιαιτερότητα του ζωγραφικού του ύφους. Όπως αφηγείται ο ίδιος ο καλλιτέχνης, βλέποντας μία αναπαράγωγή του Turner το 1920, διαπίστωσε ότι αυτό αποτελούσε μία φυσική ζωγραφική που μπορούσε να κάνει πιο εύκολα. Η επίσκεψή του όμως την ίδια χρονιά στη Μονή Δαφνίου²³ και η επαφή του με τα ψηφιδωτά τον έκαναν να συνειδητοποιήσει ότι υπάρχει και ένας άλλος κόσμος ζωγραφικής²⁴, διαπιστώνοντας πως δεν υπάρχουν μόνο δύο ζωγραφικές αλλά και δύο κόσμοι: η Ανατολή και η Δύση²⁵.

Η διείσδυση του Τσαρούχη στα αρχαία, βυζαντινά και νεοελληνικά θέματα τέχνης και πολιτισμού είναι βαθύτατη και παράλληλη με μία συστηματική μελέτη της δυτικής παράδοσης, μοντέρνας και παλαιάς. Αυτός είναι και ο λόγος που σε όλκληρο το έργο του ακολουθεί μία ενδιάμεση οδό, ανάμεσα στην παράδοση και τον κοσμοπολιτισμό, την Ανατολή και τη Δύση²⁶. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει η Αθηνά Σχινά: «...στά ψηφιδωτά της Μονής Δαφνίου και στις τοιχογραφίες άλλων εκκλησιών διακρίνει τα χαρακτηριστικά της Πομπηιανής ζωγραφικής, στα όποια και καθοδηγείται, όπως και στην έναρξη αφηγηματικότητας των έργων της έλληνιστικής περιόδου. Κατά έναν τρόπο υιοθετεί τον ρεαλισμό τους περισσότερο, τις ποικιλίες του χρωματολογίου και το λεπταίσθητό τους σχέδιο...»²⁷.

23. Ο ίδιος θυμάται πως: «...πήγαμε με άμαξι με άλογα, το 1920, για να λειτουργήσουμε την εκκλησία, γιατί το Δαφνί λειτουργιόταν τότε. Τον παπά τον πήραμε μαζί μας με το άμαξι...». Βλ. Γιάννης Τσαρούχης (1910-1989) *Ζωγραφική*, δ.π., σ. 21 και στό: Δ. Τριανταφυλλόπουλος, «Ένας Έλληνας μπροστά στο Βυζάντιο: Η πάλη ανάμεσα στις πνευματώδεις “γίνες τροφές” και στην πνευματική κάθαρση των παθών», στό: Άλ. Σαββάκης (έπιμ.), *Ώσει Μύρα, Γιάννης Τσαρούχης...*, δ.π., σ. 551.

24. Ειρήνη Φλώρου, *Γιάννης Τσαρούχης...*, δ.π., σσ. 4-5 και Ζυγός, 1978, σ. 9.

25. Ο ίδιος ο καλλιτέχνης εξομολογείται ότι: «Έπρεπε να γκρεμίσω τους έπαρχιώτικους ένθουσιασμούς των έπιπόλαιων που έθαύμαζαν την Δύση και να γνωρίσω το άληθινό πρόσωπο της Δύσεως και την άληθινή ιστορία των σχέσεών μας μ' αυτήν...». Βλ. Γ. Τσαρούχης, *Ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση...*, δ.π., σ. 25. Το ίδιο ίσως θα έπρεπε να γίνει και στις σχέσεις των Όρθοδόξων με τους Ρωμαιοκαθολικούς.

26. Ειρήνη Φλώρου, *Γιάννης Τσαρούχης...*, δ.π., σσ. 115-116. Ο ίδιος ο ζωγράφος θα υποστηρίξει σε άρθρο του, στό: «Νύν και άει ή ποτέ πιά», πως: «Το άληθινό έργο του καλλιτέχνη είναι να ξεχωρίζει, ν' απορροφά, ν' άμύνεται, να ύψώνει την έλευθερία που την τσακίζουν κάθε τόσο οι άφόρητοι άνταγωνισμοί...». Βλ. Γ. Τσαρούχης, *Ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση...*, δ.π., σσ. 34-35.

27. Αθηνά Σχινά, *Τσαρούχης-Πολλαπλά...*, δ.π., σ. 21.

Ἡ «πληγή»²⁸ ποὺ δέχθηκε ἀπὸ τὸ Δαφνὶ ἀνανεώθηκε καθὼς γνώρισε τὸν Φῶτῃ Κόντογλου, τοῦ ὁποῖου καὶ ἔγινε μαθητὴς τὸ 1931. Πῆγε στὸ ἐργαστήριό του ἐντυπωσιασμένος ἀπὸ τὸ κήρυγμά του γιὰ τὴ βυζαντινὴ καὶ ὀρθόδοξη παράδοση. Ὁ λόγος ποὺ στράφηκε σὲ αὐτὸν ἦταν ἡ ἐπιθυμία του νὰ μάθει ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερα γιὰ τὴ βυζαντινὴ ζωγραφικὴ, ἡ ὁποία φαινόταν νὰ εἶναι ὁ μόνος δυνατὸς γενέσθαι συνδυασμὸς ἀνατολίτικου καθαροῦ χρώματος καὶ ἐλληνιστικοῦ τονικοῦ σχεδίου, ποὺ τὸν ἐνδιέφερε καὶ τὸν ἀπασχολοῦσε ἐκείνη τὴν περίοδο.

Στὸ ἐργαστήριό τοῦ Κόντογλου ἔμαθε τόσο τὴν τεχνικὴ τῆς νωπογραφίας (φρέσκο) καὶ τῆς ἀβγοτέμπερας, ὅσο καὶ τὰ βυζαντινὰ γράμματα, τὴν ποίηση καὶ τὴ μουσικὴ²⁹. Ὅπως χαρακτηριστικὰ ἐξομολογεῖται³⁰, εἶχε μία βαθύτατη ἐκτίμηση στὴν προσωπικότητα τοῦ Κόντογλου, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν τὸν ἐμπόδιζε νὰ διαφωνεῖ μαζί του καὶ νὰ καταδικάζει ὀρισμένες του ἐνέργειες³¹. Ὡστόσο, τοῦ εἶχε μεταδώσει ὅ,τι καλύτερο εἶχε: «τὸ θάρρος καὶ τὴν ἀγάπη τῆς ἐλευθερίας»³².

Ἡ περίοδος κατὰ τὴν ὁποία ἀσχολήθηκε μὲ τὴν ἀγιογραφία³³ ἦτο μικρὴ ἀλλὰ οἱ βυζαντινὲς ἐπιδράσεις ποὺ δέχτηκε ἀπὸ τὸν δάσκαλό του Κόντογλου³⁴ θὰ τὸν ἀκολουθοῦν σὲ πολλὲς ἄλλες ζωγραφικὲς του συνθέσεις, ἀποδιδόμενες μὲ τὸ δικό του ζωγραφικὸ ὕφος³⁵. Ἔτσι,

28. Βλ. Γ. Τσαρούχης, *Ἀνάμεσα σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση...*, ὅ.π., σ. 25.

29. Εἰρήνη Φλώρου, *Γιάννης Τσαρούχης...*, ὅ.π., σσ. 16-18.

30. Γ. Τσαρούχης, *Ἀγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθαι*, ἐκδ. Καστανιώτῃ Ἀθήνα 1986, σσ. 229-231.

31. Σὲ συνέντευξή του θὰ δηλώσει: «Πιστεύω πῶς ἐγώ –ἂν μοῦ ἐπιτρέπετε– ἐξεχριστιάνισα τὸν Κόντογλου, ἐγὼ τὸν ἔκανα χριστιανὸ γιὰτὶ ὡς τὴν ἐποχὴ ποὺ τὸν γνώρισα τὸν ἐνδιέφερε ἡ αἰσθητικὴ τῆς Ἐκκλησίας...». Βλ. Γ. Τσαρούχης, «Ὅταν εἶσαι ἀνώνυμος παραμένεις ὁ ἑαυτός σου», στό: *Ἐγὼ εἰμὶ πτωχὸς καὶ πένης*, ὅ.π., σ. 231.

32. Βλ. Νίκη Γρυπάρη, Λίλη Πεζανοῦ (ἐπιμ.), *Γιάννης Τσαρούχης. Εἰκονογράφηση μιᾶς αὐτοπροσωπογραφίας, κατάλογος ἐκθεσης*, ἐκδ. Μουσείου Μπενάκη, Ἰδρυμα Γιάννη Τσαρούχη, Ἀθήνα 2017, σ. 60.

33. Ἔχουν βρεθεῖ ἀρκετὲς εἰκόνες του καὶ πολλὲς μακέτες, ὅπως γιὰ τὴν Ἀγία Παρασκευή, ποὺ ἦταν παραγγελία τοῦ ἴδιου τοῦ Teriade πρὸς τὸν Γ. Τσαρούχη. Βλ. Ἀθηνᾶ Σχινᾶ, *Τσαρούχης-Πολλαπλᾶ...*, ὅ.π., σ. 233.

34. «Τὸ Βυζάντιο εἶναι ὁ ἀρχαῖος κόσμος ὅπως διεσώθη μὲ τὰ τραῦματα τῆς μοίρας...», θὰ γράφει τὸ 1964 στὴν *Επιθεώρηση Τέχνης*. Βλ. Ἀθηνᾶ Σχινᾶ, *Τσαρούχης-Πολλαπλᾶ...*, ὅ.π., σ. 21.

35. Βλ. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, «Ἕνας Ἕλληνας μπροστὰ στὸ Βυζάντιο...», ὅ.π., σσ. 523-556.

στη θρησκευτική του θεματογραφία εντάσσεται τὸ ἀποδιδόμενο σὲ μεταξοτυπία ἔργο του «Ἅγιος Δημήτριος», τὸ ὁποῖο εἶναι ἓνα λάβαρο ποὺ εἰκονίζει τὸν ἅγιο Δημήτριο³⁶, «Ὁ Ἅγιος Μηνᾶς καὶ ὁ Χριστός» (ἀντίγραφο ἀπὸ κοπτική εἰκόνα τοῦ Λούβρου) καὶ τὸ «ὄραμα τοῦ Δαβίδ», ποὺ φέρει στὸ πάνω ἄριστερό μέρος ἓνα ἀποσπασματικό χωρίο ἀπὸ τὸ βιβλίο τῶν Ψαλμῶν («Ὁ Θεὸς ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ ὀρθρίζω...»³⁷), ποὺ ἐπέχει τὴ θέση προσωπικῆς προσευχῆς, σχετικῆς πιθανὸν μὲ τὸ «ὅτι ἐνεφράγη στόμα λαλούντων ἄδικα», τὸν Ψαλμὸ δηλαδὴ ὁ ὁποῖος καὶ παρατίθεται³⁸. Ἡ ὀρθόδοξη τέχνη, δῆλωνε, «ὅσα ἐλαττώματα κι ἂν ἔχει –καὶ ἔχει συχνά– κατέχει τὸ μυστικό ποὺ σὲ κάνει νὰ μὴν μπορεῖς νὰ τὴν ἀποπάρεις, οὔτε νὰ τὴ βαρεθεῖς...»³⁹.

Αὐτὸ λοιπὸν ποὺ ἀντικρύζει καὶ παρατηρεῖ κανεὶς στὸ ἔργο τοῦ Γιάννη Τσαρούχης εἶναι ὅτι ἐκφράζεται κυρίως ἡ χαρὰ καὶ τὸ θαῦμα τῆς ζωῆς⁴⁰, προσπαθώντας νὰ ἰσοροπήσει τὶς μεγάλες παραδόσεις⁴¹ καὶ νὰ συλλάβει τὶς αἰώνιες καλλιτεχνικὲς ἀξίες⁴². Οἱ πίνακές του

36. Αἰσιοπρόσεκτο εἶναι ἡ ἐλευθερία ποὺ παίρνει, προκειμένου νὰ εἰκονογραφήσει τὴν καθιστὴ στάση τοῦ ἁγίου ἐπάνω στὸ κόκκινο ἄλογό του. Βλ. Ἀθηνᾶ Σχινᾶ, *Τσαρούχης-Πολλαπλᾶ...*, ὅ.π., σ. 233.

37. Βλ. Ψαλμ. 62, 2-12.

38. Εἰρήνη Φλώρου, *Γιάννης Τσαρούχης...*, ὅ.π., σ. 198.

39. Γ. Τσαρούχης, *Ἐγὼ εἰμὶ πτωχὸς καὶ πένης*, ὅ.π., σ. 116.

40. Ὁ ἴδιος ἀνέφερε: «...Γιὰ τὸν ἑαυτό μου δὲν ξέρω τί νὰ πῶ. Ἐχὼ τόση συνείδηση ὅση χρειάζεται γιὰ νὰ δουλεύω. Εἶμαι πολὺ κοντὰ σ' αὐτὸ ποὺ κάνω γιὰ νὰ μπορέσω νὰ τὸ κρίνω. Σὲ στιγμὲς εὐφορίας νομίζω πὼς ξέρω νὰ χτίζω σὰν τὸ χελιδόνι. Καὶ εὐχαριστῶ τὸν Θεό. Ἀλλὰ περισσότερες εἶναι οἱ στιγμὲς ποὺ δὲν ξέρω οὔτε σκέπτομαι τίποτε...». Βλ. Γ. Τσαρούχης, *Ἀνάμεσα σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση...*, ὅ.π., σ. 28.

41. «Ὁ Τσαρούχης δὲν ὑπῆρξε Ἑλληνας ἐπειδὴ ζωγράφιζε ναῦτες καὶ στρατιῶτες ποὺ χορεύουν ζεῖμπέκικο σ' ἀπομακρυσμένες ἀκρογιαλιές καὶ μυστηριακὰ καφενεῖα. Ἀλλὰ γιατί εἶχε στοχαστεῖ βαθιὰ πάνω σ' αὐτὸ ποὺ λέγεται Ἑλλάδα [...]. Ἐδῶσε ἀξία σὲ περιφρονημένες μορφές τῆς παράδοσης καὶ ἀναγνώρισε μὲ τὴν διαίσθησή του τὴν πανάρχαια προέλευσή τους καὶ τὴ μεγάλη σημασία τους...». Βλ. Μαρία Καραβία, *Ὁ στοχαστὴς τοῦ Μαρουσιοῦ: συνεντεύξεις μὲ τὸν Γιάννη Τσαρούχη καὶ ἄρθρα*, ἐκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα 1989, σ. 33.

42. Αἰσιοσημείωτο καὶ ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἀναφορὰ καὶ ἡ περιγραφή ποὺ κάνει γιὰ τὸν καλλιτέχνη καὶ ἓνα σπουδαῖος ποιητής, ὁ Ὀδυσσεὺς Ἑλύτης, ἡ ὁποία καὶ προσδίδει τὴν καλλιτεχνικὴ ἰδιαιτερότητα τοῦ καλλιτέχνη. Μεταξὺ καὶ ἄλλων λοιπόν, ἀναφέρει ὁ ποιητὴς γιὰ τὸν ζωγράφο ὅτι: «Χωρὶς νὰ μείνει στὴ γραφικότητα ἢ νὰ μεταβληθεῖ σὲ ἀνθολόγιο ἐθνικῶν ἀπηχήσεων, ὁ Τσαρούχης, ὑπακούοντας ἴσως ἀσυνείδητά του σὲ μιὰ λειτουργία ἀνθρωπισμοῦ ποὺ ὑπάρχει μέσα στὸ ἐλληνικὸ φῶς, ἀγκάλιασε τὸ ἀνθρώπινο σῶμα καὶ μαζί μ' αὐτὸ προχώρησε νὰ βρεῖ τὴν ὀριστικὴν

περικλείουν άφομοιωμένα πολλά λαϊκά και λαογραφικά στοιχεία⁴³, ένώ στα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των προσώπων που άπεικονίζει έντάσσονται ή άκινήσια και ή «άπλοϊκή» έκφραση, ή έλλειψη έπι-κοινωνίας, ή γύμνια⁴⁴, ή ρεαλιστική άνατομία και ό διαφορετικός τρόπος προοπτικής και άπόδοσης⁴⁵.

έκφρασή του...». Βλ. Χρ. Π. Γαρουφαλή, «Μνήμη Γιάννη Τσαρούχη (†20 Ιουλίου 1989)», στό: *Ιδιωτική Όδός*, <http://panagiotisandriopoulos.blogspot.com/2015/07/20-1989.html> [29.12.2023].

43. Κατά τον Νίκο-Γαβριήλ Πεντζίκη: «Ό λαϊκισμός του Τσαρούχη δεν είναι άπλη πόζα, αλλά αίσθημα και κατανόηση, παραλληλισμός της άσχημάτιστης και όδυνηρης αλλά και ώραίας παράξενα και λεβέντικης υπερέφανης ψυχής του...». Βλ. Ν.-Γ. Πεντζίκης, «Γιάννης Τσαρούχης», στό: Άλ. Σαββάκης (έπιμ.), *Όσει Μύρα, Γιάννης Τσαρούχης...*, ό.π., σ. 444.

44. Σε κείμενό του «Γιά τó Ζεϊμπέκικο» ό ίδιος ό καλλιτέχνης αίτιολογεί τον λόγο που προτιμά νά ζωγραφίζει γυμνά. «Μου άρέσει νά ζωγραφίζω γυμνά, γιατί έτσι μπορεί κανείς νά κατανοήσει την ψυχική γεωμετρία του ανθρώπου. Μετά φόβου θεού, πίστεως και άγάπης. Πρέπει νά αντιμετωπίζει κανείς τó σώμα σαν έργο του άγαθού πατρός Θεού, και όχι του σατανά, όπως έπίστευαν όι έπάρατοι έχθροι της εκκλησίας, όι μονοφυσίτες. Για νά ύπάρχει νυμφίος, πρέπει νά ύπάρχει και γάμος και πρέπει νά μάθουμε ποιός παντρεύεται ποιόν [...]. Τό σώμα τó φθαρτό παντρεύεται με την άθάνατη ψυχή και γι' αυτό έχει κοσμηθεί ό νυμφώνας της Έκκλησίας...». Βλ. Γ. Τσαρούχης, *Άγαθόν τó έξομολογείσθαι*, ό.π., σ. 271.

45. Ό συνθέτης Μάνος Χατζηδάκης σέ όμιλία του σέ άφιερωματική εκδήλωση προς τιμήν του παρισταμένου ζωγράφου, μεταξύ και άλλων έξεφώνησε τά έξης: «Ό Τσαρούχης ύπῆρξε και έξακολουθεί νά είναι ένας μεγάλος σκηνοθέτης της ζωγραφικής του. Σκηνοθετούσε κάθε λεπτομέρεια στάσης, καθίσματος, βλέμματος, σκηنيού και όλα, για νά φανερωθεί ή ουσία και τó πνεύμα μιās προσωπικής ζωγραφικής, που έπιχειρούσε ν' άπεικονίζει αυτό τό "ίδιαζόντως έλκυστικό λαϊκό" πρόσωπο και περιβάλλον [...]. Και τή ζωή του έσκηνοθέτησε με μιá παρόμοια γνώση και γενναιότητα. Γιατί ήξερε νά ζει λεπτές άποχρώσεις και άπόκρυφες λεπτομέρειες, μη όρατες στους άμυήτους και πολλούς. Τό έθνικά ειδωλολατρικό Του σώμα, μ' έναν βυζαντινό μανδύα ένδεδυμένο, καλλιεργούσε την έννοια του γραφικού, του παραδοσιακού, του νεοκλασικού, ένó συγχρόνως μάς επέβαλε-ύπέβαλε τις αισθητικές έπιλογές του [...]. Και πέτυχε θριαμβευτικά και στή Ζωή του και στήν Τέχνη του, τó γνήσιως Έλληνικό! [...]. Μιá άπαραίτητη σκηνοθεσία Ζωής, για νά μπορέσει ν' άντέξει ή άντίστασή του στό γεμάτο θάνατο κλίμα εκείνου του καιρού [...]. Ό Τσαρούχης δεν μπορούσε νά είναι μόνο ζωγράφος [...]. Ζωγράφιζε για νά έκφραστεί, για νά μαθητεύσει στήν Τέχνη του και νά σχολιάσει όσα συμβαίνουν γύρω του. Κι έγινε τó θαύμα [...] έφανερώθη, άπ' την άρχή, ένας γενναίος άντιστασιακός [...] άντιστασιακός στή φθορά και στό φέμα σαν γνήσιος φορέας ήθους, πολιτισμού και άτέλειωτου ταλέντου...». Ένδεικτικά, παρατιθέμενα σημεία άπό την όμιλία που έξεφώνησε ό Μάνος Χατζηδάκης προς τιμήν του ζωγράφου Γιάννη Τσαρούχη σέ τιμητική εκδήλωση του Άμαρουσίου και που είναι δημοσιευμένη στό έργο του Κώστα Κλεφτογιάννη, βλ. Κ. Ίω. Κλεφτογιάννης, Ό

Ὁ ἴδιος, κάνοντας εἰδική μνεῖα γιὰ τὸ γυμνὸ, ἀναφέρει πὼς εἶναι «τὸ πιὸ ἀχάριστο καὶ δύσκολο θέμα [...]. Οἱ ἀρχαῖοι Ἑλλήνες βρῆκαν δύο τρόπους ποὺ μεταμορφώνουν τὸ γυμνὸ σὲ πηγὴ ἀγαλλιᾶσεως [...] ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ παραδοχὴ τῆς προοπτικῆς, ἀφ' ἑτέρου ἡ παραδοχὴ τοῦ ἔρωτος ὡς συνεργάτου. Γι' αὐτὸ καὶ ἄγαλμα σημαίνει αὐτὸ ποὺ δίνει ἀγαλλίαση...». Καὶ καταλήγει νὰ δηλώσει πὼς «... πρέπει νὰ ξεπεράσει κανεὶς τὴν ντροπὴ τῶν πρωτόγονων ἀνθρώπων γιὰ νὰ δεῖ τὸ σῶμα σὰν τὸ καλύτερο ἔργο τοῦ Θεοῦ⁴⁶...»⁴⁷, διότι τὸν κόσμος πρέπει νὰ τὸν δεῖ κανεὶς ὅπως ἀκριβῶς εἶναι, νὰ μὴ ζητᾷ νὰ τὸν ὠραιοποιήσει καὶ νὰ τὸν κολακέψει ματαίως⁴⁸.

Ἀξιοπρόσεκτες καὶ ἀρκετὰ πρωτότυπες στὰ ἔργα του εἶναι καὶ οἱ συνθέσεις γυμνῶν ἢ ἡμίγυμνων μορφῶν, στὶς πλάτες τῶν ὁποίων εἶναι τοποθετημένα φτερὰ πεταλούδας, τὰ ὁποῖα καὶ δημιουργοῦν μία νέα μορφή, τὸν ἀνθρωπο-πεταλούδα⁴⁹. Μέχρι πρότινος, τὰ φτερὰ

Γιάννης Τσαρούχης..., ὁ.π., σσ. 25-35.

46. Ὁ ἴδιος ζωγράφος ἀποδίδει καὶ τὴ διαφορετικὴ εἰκαστικὴ ἀντίληψη Δυτικῶν καὶ Ὀρθοδόξων. Μεταξὺ ἄλλων ἐπισημαίνει καὶ τὰ ἑξῆς: «Ὁ θριαμβευτὴς Χριστὸς τῶν δυτικῶν ποὺ λυτρώνεται ἀπὸ τὸ σῶμα του, ποὺ συμβολίζει ὁ τάφος, μᾶς θυμίζει σκέψεις τῶν Γνωστικῶν ποὺ θεωροῦν τὸ σῶμα ἔργο τοῦ Διαβόλου, ὁ ὁποῖος ἀποκαλεῖται ἀπὸ αὐτοὺς “δημιουργός”. Ἡ Κυριακὴ προσευχὴ ὅμως δὲν καταριέται τὴ γῆ, ἀλλὰ ζητεῖ ἀπὸ τὸν Θεὸ νὰ ἔρθῃ ἡ βασιλεία Του “ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς”. Ἡ ταπείνωση, ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν ἀνθρώπο, ἡ ἐπίγνωση ὅτι χοῦς ἐσμεν, ἡ σύμπτωση τῆς λέξης ψυχὴ μὲ τὴ λέξη ζωή, ποὺ ἰσχύει μέχρι σήμερα, ὅλα αὐτὰ δείχνουν μιὰ διαφορετικὴ ἀντίληψη τοῦ θεοῦ ἀπὸ τὴν Ὀρθοδόξια, ποὺ καὶ οἱ ναοὶ της, ὅ,τι σχέδιο κι ἂν ἔχουν, συμβολίζουν τὴν κάθοδο τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐνῶ στὴ δυτικὴ τέχνη τὸ ἰδεῶδες εἶναι ἡ φυγὴ ἀπὸ τὴ γῆ καὶ τὰ βέλη τῶν καμπαναριῶν τους, ποὺ ὑψώνονται ἀπειλητικὰ, στοχεύουν ἢ στὸν ἑβδομο οὐρανὸ τῶν Μονοφυσικῶν ἢ, προφητικὰ, τὸ διάστημα γιὰ νέες ἐπιθέσεις ἐναντίον τῆς γῆς...». Βλ. «Σκόρπιες σκέψεις γιὰ τὴν τέχνη καὶ τὴν Ἀνάσταση» στό: Γ. Τσαρούχης, *Ἐγὼ εἰμὶ πτωχὸς καὶ πένης*, ὁ.π., σ. 115.

47. Βλ. Γ. Τσαρούχης, *Ἐγὼ εἰμὶ πτωχὸς καὶ πένης*, ὁ.π., σ. 149.

48. Βλ. «Ὅταν εἶσαι ἀνώνυμος παραμένεις ὁ ἑαυτὸς σου», στό: Γ. Τσαρούχης, *Ἐγὼ εἰμὶ πτωχὸς καὶ πένης*, ὁ.π., σ. 211. Ὁ ποιητὴς Ὀδυσσεὺς Ἐλύτης θὰ δηλώσει: «Τιμὴ στὸν Γιάννη Τσαρούχη ποὺ μᾶς δίδαξε καὶ τὴ Γῆ καὶ τὸν Οὐρανὸ μ' εὐγνωμοσύνη...». Βλ. «Ὁ Ὀδυσσεὺς Ἐλύτης γιὰ τὸν Γιάννη Τσαρούχη», στό: http://endotopos.blogspot.com/2018/11/blog-post_9.html [29.12.2023].

49. Ἡ πεταλούδα εἶναι ἕνα ἀγαπημένο σύμβολο τοῦ Τσαρούχη, συνδεδεμένο μὲ τὸν Βουδισμό, τὸν ὁποῖο καὶ σέβεται πολὺ ὡς φιλοσοφικὴ θεώρηση ζωῆς. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ γραπτὴ του ἀναφορὰ σὲ μιὰ «ἀκουαρέλα», ὅπου κάτω ἀπὸ μιὰ πεταλούδα γράφει μὲ κεφαλαῖα γράμματα: «Σὰς εὐχαριστῶ, πεταλοῦδες, γιατί εἴστε καθηγηταί μου. Μοῦ ἐμάθατε παραπάνω ἀπὸ ὅλες τὶς γραφῆς τῶν θεολόγων». Τὸ ρητὸ αὐτό,

μετέτρεπαν τὰ μοντέλα του κατ' ἀρχὰς σὲ Ἑρωτες καὶ ἀργότερα σὲ ἀλληγορικές μορφές ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ εἰκονογραφία, ὅπως πνεύματα, ἀνέμους, ἐποχές⁵⁰ καὶ μῆνες⁵¹.

Κατὰ τὸν Μάριο Πλωρίτη, ὁ Τσαρούχης «ὅσο ἐλάχιστοι καλλιτέχνες, «ἐφιλοκάλει μετ' εὐτελείας» καὶ στὰ δύο σκέλη τῆς φράσης: ἀγαποῦσε καὶ δούλευε τὴν ὁμορφιὰ ἔξοχα, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν πιὸ ἔξοχη ἀπλότητα καὶ λιτότητα [...] γιὰ ἐκείνον, ὥραϊο ἦταν μόνο (ἢ προπάντων) τὸ λιτό, καὶ πῶς ἡ πολυτέλεια, ἡ πολυπλοκότητα ἀποτελοῦσε δείγμα καλλιτεχνικῆς φτώχειας κι ἐπιδεικτισμοῦ...»⁵², ἐνῶ ὁ Διονύσης Φωτόπουλος ἐνθυμεῖται κάποιες πρωινές ὥρες ποὺ περπατοῦσε μὲ τὸν καλλιτέχνη, ὁ ὁποῖος τοῦ ἔλεγε χαρακτηριστικά: «Γιὰ νὰ βρεῖς τό «ἐγώ» σου πρέπει νὰ τὸ ἀρνηθεῖς τελείως», ἐνῶ δὲν λησμονοῦσε καὶ τὶς ὥρες ποὺ δούλευε «τραγουδώντας ὅπερα ἢ ἐκκλησιαστικὸς ὕμνους ἢ μουρμουρίζοντας φράσεις ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιο ὅπως: «...λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, εἰς κεφαλὴν γωνίας ἐγένετο»»⁵³. Ἔτσι, ὁ καλλιτέχνης ἐγένετο «ἐρευνητής, ἄρχων τῶν ἀοράτων»⁵⁴.

τὸ ὁποῖο ἀνήκει στὸν Βούδα, φαίνεται πῶς ἐντυπωσίασε ἀρκετὰ τὸν ζωγράφο ὅταν τὸ διάβασε σὲ κάποιο βραχμανικὸ κείμενο, μιᾶς καὶ οἱ μεταμορφώσεις τῆς πεταλούδας ἀπὸ νύμφη σὲ πλῆρες ἐντομο καὶ ὁ θάνατός της συμβολίζουν τὰ μυητικὰ ἐξελικτικὰ στάδια τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ θανάτου, μὲ τὴν ἀποχώρηση τῆς ψυχῆς-πεταλούδας ἀπὸ τὸ σῶμα. Τὰ φτερά αὐτὰ τὰ φοροῦσε συνήθως στὰ μοντέλα του, τὰ ὁποῖα ἀφοῦ πρῶτα τὰ φωτογράφιζε, στὴ συνέχεια τὰ ζωγράφιζε. Βλ. *Ἡ ἑλληνικὴ τέχνη τοῦ 20οῦ αἰῶνα, Ζωγραφικὴ – Γλυπτικὴ*, ἐκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 136.

50. Στὰ ἀλληγορικὰ ἔργα τοῦ Γ. Τσαρούχη ἐντάσσεται καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἐμβληματικά του ἔργα, «Οἱ Τέσσερις Ἐποχές». Τὸ συγκεκριμένο ἔργο ἀποτελεῖ μιὰ σύνθεση ἀπὸ ἀνατολικά καὶ δυτικά, παλαιὰ καὶ μοντέρνα στοιχεῖα μὲ μιὰ ἔμφαση στὰ «παλαιά». Βλ. *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, τόμ. Θ', Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1974, σ. 573.

51. Βλ. Εἰρήνη Φλώρου, *Γιάννης Τσαρούχης...*, ὁ.π., σ. 159. Οἱ «Δώδεκα μῆνες» φιλοτεχνήθηκαν ἀπὸ τὸν καλλιτέχνη ἔπειτα ἀπὸ ἐπιθυμία τοῦ ἰδίου ὅταν εἶδε σχέδια τοῦ Κόντογλου γιὰ τὴν εἰκονογράφηση τοῦ παραμυθιοῦ «Οἱ Δώδεκα Μῆνες», ἀπὸ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Γ. Α. Μέγα, *Τὰ ἑλληνικὰ παραμύθια*. Ἀπὸ τὶς εἰκονιζόμενες μορφές ποὺ παριστάνουν καὶ ἓναν μῆνα, ἡ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὴ εἶναι ἡ μορφή τοῦ ἰδίου τοῦ καλλιτέχνη, ὁ ὁποῖος ἐπέλεξε νὰ τοποθετήσῃ τὸν ἑαυτό του στὸν μῆνα «Δεκέμβρη». Βλ. Εἰρήνη Φλώρου, *Γιάννης Τσαρούχης...*, ὁ.π., σσ. 183, 185.

52. Βλ. *Φιλοκαλοῦμεν μετ' εὐτελείας, ἐνθυμήματα ἀπὸ τὸν Γιάννη Τσαρούχη τῆς Συλλογῆς τοῦ Διονύση Φωτόπουλου*, Adams Editions, Ἀθήνα 1991, σ. 8.

53. Ὁ.π., σ. 47.

54. Ὁ.π., σ. 50.

Ὁ συνθέτης Μάνος Χατζηδάκις μᾶς πληροφορεῖ γιὰ μία ἀκόμη πτυχή τῆς θρησκευτικότητας τοῦ ζωγράφου. Χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει: «ὅταν ἔφελνε στὸ Μετόχι τοῦ Παναγίου Τάφου τὴ Μεγάλη Ἑβδομάδα⁵⁵, σὰν ἀριστερὸς ψάλτης, μὲ νεαροὺς ψαλτάδες γύρω του τὸν Νίκο Γεωργιάδη, τὸν Χρῆστο Βαχλιώτη, τὸν Ἰάνη Ξενάκη, τὸν ἀδερφό του τὸν Κοσμᾶ κι ἄλλους πολλοὺς [...] ὅλοι τρέχαμε νὰ τὸν δοῦμε καὶ νὰ τὸν ἀκούσουμε. Πραγματοποιοῦσε νεοελληνικὴ παιδεΐα μὰ καὶ χλευαζόταν ἀπὸ τοὺς πολλοὺς – ὅπως ἄλλωστε κι ὅλοι οἱ ἄξιοι τοῦ καιροῦ του...»⁵⁶.

Ξεχωριστὴ ἦταν ἡ σχέση ποὺ εἶχε καὶ μὲ τὸ Ἅγιον Ὅρος, τὸ ὁποῖο καὶ ἐπισκεπτόταν τὴ Μεγάλη Ἑβδομάδα⁵⁷, ἰδιαίτερα τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του. Ἐκεῖ «[...] ἦταν πιὸ ἀληθινὸς ἀπ’ ὅ,τι στὸν κόσμo»⁵⁸ καὶ γινόταν ἀπλὸς σὰν παιδί»⁵⁹.

Ἀγαποῦσε τὴ μακάρια ἡσυχία τῶν μοναχῶν, τὴ «γόνιμη μοναξιά»⁶⁰, τὴν ἀπλότητα τοῦ βίου, ποὺ περιορίζεται στὰ ἀπαραίτητα καὶ οὐσιώδη, τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ κάθε περιττὴ καὶ ψεύτικη ἐλευθερία⁶¹, τὴ στέρηση «[...] ἀπὸ τόσες χαρὲς γιὰ τὴ μεγάλη χαρὰ ποὺ δίνει ὁ Χριστὸς καὶ ἡ

55. Συχνὴ καὶ τακτικὴ ἦταν ἡ συμμετοχὴ του στὶς ἀκολουθίες τῆς Μ. Σαρακοστῆς, τοῦ Ἀκαθίστου καὶ τῆς Μ. Ἑβδομάδος καὶ στὴν Ἀγ. Εἰρήνη, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Αἰόλου. Βλ. Λ. Ἀγγελόπουλος, «Ἐνας λάτρης τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς», ὅ.π., σ. 26.

56. Κ. Ἰω. Κλεφτογιάννης, *Ὁ Γιάννης Τσαρούχης...*, ὅ.π., σ. 33.

57. Ὁ ἀρχιμ. Βασίλειος Ἰβηρίτης ἐνθυμεῖται τίς ἐπισκέψεις τοῦ καλλιτέχνη στὸ Ἅγιον Ὅρος, δηλώνοντας ὅτι: «...Ἦταν ἄνθρωπος ὥριμος, μὲ βαθιὰ σοφία καὶ ἀνθρωπιά, ποὺ γιὰ νὰ φτάσεις, πρέπει νὰ ἔχεις πονέσει πολὺ καὶ νὰ εἶσαι εὐγνώμων γι’ αὐτό. Εἶχε μέσα του σαφήνεια καὶ τόλμη, ποὺ ἔμοιαζε μὲ τὴν σαφήνεια καὶ τὴν τόλμη τοῦ Ἀγίου Ὁρους...». Βλ. Βασίλειος Ἰβηρίτης (ἀρχιμ.), «Ἐπὶ τὴν ἡλίου δύσιν», στό: Ἀλ. Σαββάκης (ἐπιμ.), *Ὡσεὶ Μύρα, Γιάννης Τσαρούχης...*, ὅ.π., σ. 21.

58. «Προσκυνοῦσε τίς εἰκόνες μὲ τὴν εὐλάβεια ποὺ διακρίνει ἀνθρώπους μὲ ἐπίγνωση», ἐπισημαίνει ὁ μοναχὸς Ἱερόθεος ὅταν τὸν συνάντησε στὸ Ἅγιον Ὅρος. Βλ. Ἱερόθεος Μοναχός, «Νοσταλγικὸς προσκυνητὴς τοῦ Ἄθω», στό: Ἀλ. Σαββάκης (ἐπιμ.), *Ὡσεὶ Μύρα, Γιάννης Τσαρούχης...*, ὅ.π., σ. 129.

59. Βλ. Ἀλ. Σαββάκης, *Ἰωάννης Τσαρούχης*, ὅ.π., σ. 320.

60. Χρ. Πετικᾶς, «Στρουθίον μονάζον», στό: Ἀλ. Σαββάκης (ἐπιμ.), *Ὡσεὶ Μύρα, Γιάννης Τσαρούχης...*, ὅ.π., σ. 446. «Ἡ μοναξιά γι’ αὐτὸν ποὺ ἀγαπᾷ τὸν κόσμo καὶ θέλει νὰ τὸν ὠφελήσει εἶναι τὸ καλύτερο μέρος γιὰ νὰ ἐκφράσει τὴν ἀγάπη του...», θὰ δηλώσει σὲ προφορικὴ συνέντευξή του. Βλ. Γιάννης Τσαρούχης, *Σπουδὴ γιὰ πορτραῖτο. 1981*, https://www.lifo.gr/videos/lifo_picks_arts/175112 [29.12.2023].

61. Βλ. Γ. Τσαρούχης, *Ὡς στρουθίον μονάζον ἐπὶ δώματος*, ἐκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα 1990, σσ. 91-92.

πίστη στο Ἅγιο Πνεῦμα...»⁶². Κατὰ τὸν συνθέτη Μάνο Χατζιδάκη: «Ὁ Τσαρούχης εἶναι Χριστιανός, ὄχι γιατί πηγαίνει στὴν ἐκκλησία, ἀλλὰ γιατί ξέρει νὰ στέκεται μέσα σ' αὐτήν, μὲ τὴν ἄνεση ἑνὸς παπαῦ καὶ μὲ τὴν ἁγιότητα ἑνὸς μικροῦ παιδιοῦ», παραμένοντας «βαθύτατα Ἐθνικὸς καὶ Χριστιανὸς μαζί»⁶³, ἓνας «μοναδικὸς φορέας γνησίου χριστιανικοῦ ἥθους...»⁶⁴.

Ὦντας πιὰ ἄρρωστος καὶ καθηλωμένος στὴν οἰκία του στὸ Μαροῦσι, ὁ καλλιτέχνης⁶⁵ ζωγράφισε τὸ τελευταῖο του ἔργο, τὸν «Ἁγιασμό», στὸν ὁποῖο παριστάνονται τὰ βασικὰ Ἱερὰ Σκεύη ποὺ ἀπαιτοῦνται διὰ τὴν τέλεση τῆς ἀκολουθίας τοῦ Ἁγιασμοῦ⁶⁶, μὲ δεσπόζοντα τὸν ἐπιτραπέζιο Σταυρό, ὁ ὁποῖος καὶ κατέχει ἰδιαίτερη θέση στὴ σύνθεση⁶⁷, ἐμπνευσμένο κι αὐτὸ τὸ ἔργο ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ, κλείνοντας ἓνα ζωγραφικὸ κύκλο μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ τὸν εἶχε ἀνοίξει στὴν παιδική του ἡλικία, ζωγραφίζοντας τὶς εἰκόνες ἁγίων.

62. Βλ. Γ. Τσαρούχης, *Ὡς στρουθίον μονάζον ἐπὶ δώματος*, ὁ.π., σ. 57.

63. Βλ. Μ. Χατζιδάκις, «Ὁ ἥρωας ἑνὸς ἑλληνικοῦ μύθου», στό: Ἀλ. Σαββάκης (ἐπιμ.), *Ὡσεὶ Μύρα, Γιάννης Τσαρούχης...*, ὁ.π., σσ. 625-626.

64. Βλ. Φιλ. Φάρου (ἀρχιμ.), «Μοναδικὸς φορέας γνησίου χριστιανικοῦ ἥθους», στό: Ἀλ. Σαββάκης (ἐπιμ.), *Ὡσεὶ Μύρα, Γιάννης Τσαρούχης...*, ὁ.π., σσ. 573-575.

65. Τὸ «θά» εἶναι θάνατος, ἔλεγε. Παρ' ὅλο ποὺ στὰ τελευταῖα του ὁ διαβήτης καὶ τὸ πάρκινσον τὸν ταλαιπωροῦσαν ἔντονα καὶ ἦταν ἀδύναμος στὸ σῶμα, στὸ πνεῦμα ἦταν ἀστραφτερός. Ἡ ἀπομόνωση ποὺ τοῦ εἶχε ἐπιβληθεῖ, λίγον καιρὸ πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος, ἀπὸ τοὺς γιατροὺς καὶ τὶς νοσοκόμες, τὸν στενοχωροῦσε, γιατί τοῦ στεροῦσε τὸ νόημα ποὺ εἶχε γι' αὐτὸν ἡ ζωὴ. Τοὺς ἀπαντοῦσε: «Δηλαδὴ νὰ μὴν ζῶ, γιὰ νὰ ζῶ;». Βλ. Κ. Ἰω. Κλεφτογιάννης, *Ὁ Γιάννης Τσαρούχης...*, ὁ.π., σ. 49. Χαρακτηριστικὸ εἶναι καὶ τὸ γεγονὸς πὺς «στὰ τελευταῖα του ἔβαζε κάθε πρωὶ νὰ τοῦ διαβάζουν τὴν νεκρώσιμη ἀκολουθία, γιὰ νὰ ἔχει χαρούμενη μέρα...». Βλ. Βασίλειος Ἰβηρίτης (Αρχ.), «Ἐπὶ τὴν ἡλίου δύσιν»..., ὁ.π., σ. 24.

Δύο μέρες πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατό του, ὁ συχνὰ ἐπισκεπτόμενος τὸν καλλιτέχνη Κώστας Κλεφτογιάννης ἀφηγεῖται τὴν τελευταία ἐμπειρία ποὺ εἶχε μὲ τὸν ζωγράφο, ἡ ὁποία ὁμοιάζει μὲ τὴν εὐλογία ποὺ ἔδωσε ὁ Πατριάρχης Ἰακώβ στὰ τέκνα του. Χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει: «Τὸν ἐπισκεφθήκαμε μὲ τὴν Ἀταλάντη [καλλιτέχνης] καὶ τὸν βρήκαμε ἄρρωστο στὸ κρεβάτι. Μόλις μᾶς βλέπει αὐτομάτως λέει: “Θὰ πεθάνω σκύψτε νὰ σᾶς εὐλογίσω”. Προσπαθεῖ κι ἀνασηκώνεται στὸ κρεβάτι του ἐλάχιστα, ὅσο τοῦ ἐπέτρεπαν οἱ λιγοστὲς δυνάμεις του, σχηματίζει μὲ τὰ δάκτυλά του τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ σὺν ἱερέας καὶ μᾶς σταυρώνει λέγοντας λόγια ποὺ δὲν μπορέσαμε νὰ καταλάβουμε [...]. Τέτοια ἱερότητα καὶ κατάνυξη δὲν ξανάνιωσα στὴ ζωὴ μου...». Βλ. Κ. Ἰω. Κλεφτογιάννης, *Ὁ Γιάννης Τσαρούχης...*, ὁ.π., σ. 49.

66. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, «Ἕνας Ἑλληνας μπροστὰ στὸ Βυζάντιο...», ὁ.π., σ. 554.

67. Εἰρήνη Φλώρου, *Γιάννης Τσαρούχης...*, ὁ.π., σ. 210.

Λίγους μήνες μετά από τον θάνατό του, τὸ σεμνὸ ἀγιορείτικο περιοδικὸν *Πρωτᾶτον* ἔγραφε γιὰ τὴν ἐκδημία του: «Ἀπεβίωσε προσφάτως ὁ μεγάλος Ἑλληνας ζωγράφος Γιάννης Τσαρούχης, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε φίλος τοῦ Ἀγίου Ὁρους καὶ περὶ τὰ τέλη του εἶχε ζητήσῃ νὰ λάβῃ τὸ μοναχικὸ σχῆμα, ἐπιθυμία ποὺ δὲν πρόλαβε νὰ ἐκπληρώσῃ...»⁶⁸.

Ὁ θεολογὼν Γιάννης Τσαρούχης Ἑνδεικτικὴ προσέγγιση τῶν θεολογικῶν ἀποφθεγμάτων του

«Ὁ Τσαρούχης δὲν ἦταν ἓνας ἀπλὸς καλλιτέχνης ἢ στοχαστής. Τέτοιους ἔχουμε πολλούς. Ἦταν πνευματικὸς ἄνθρωπος⁶⁹ μὲ τὴν ἀληθινὴ σημασία τοῦ ὅρου»⁷⁰. Ἡ ἀναζήτησις καὶ ἡ ἀπόδοσις τοῦ θείου ἦταν μία ἀπὸ τὶς ἔντονες ἐπιθυμίες καὶ βασικὲς ἐπιδιώξεις τοῦ καλλιτέχνη, ὅπως καταδεικνύεται ἐμφανῶς τόσο στὸ ζωγραφικὸ ὅσο καὶ στὸ συγγραφικὸ του ἔργο⁷¹. Ἰδιαιτέρο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο καταθέτει τὶς ἀπόψεις του⁷², τόσο σὲ θέματα πίστεως ὅσο καὶ σὲ ζητήματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς πραγματικότητος, κάτι ποὺ τὸν καθιστᾷ βαθύτατα θεολογοῦντα, «ἂν καὶ ὁ ἴδιος δὲ σπούδασε θεολογία»⁷³.

68. Βλ. *Πρωτᾶτον*, Σεπτέμβριος – Ὀκτώβριος 1989, σ. 187.

69. Πρβλ. Βαλ. Καλούτσης, «Ἐνας κατ' ἐξοχὴν πνευματικὸς ἄνθρωπος», στό: Ἀλ. Σαββάκης (ἐπιμ.), *Ὡσεὶ Μύρα, Γιάννης Τσαρούχης...*, ὁ.π., σσ. 124-125.

70. Βασίλειος Ἰβηρίτης (ἀρχιμ.), «Ἐπὶ τὴν ἡλίου δύσιν», στό: Ἀλ. Σαββάκης (ἐπιμ.), *Ὡσεὶ Μύρα, Γιάννης Τσαρούχης...*, ὁ.π., σ. 21. Ὁ ἴδιος δήλωνε πῶς: «δὲν εἰμαι θρησκώλητος, εἰμαι βαθιὰ θρησκευόμενος...». Βλ. Κ. Τζιμούλης (ἐπιμ.), *Τὰ γνωμικὰ τοῦ Τσαρούχη*, ἐκδ. Βουρκαριανὴ Κέας, Βουρκαριανὴ 1992, σ. 116.

71. «Συχνὰ μετουσίωνε σὲ τέχνη τὴν συγκίνησις ποὺ αἰσθανόταν ἀπὸ τὴν φύσιν ζωγραφίζοντας τὰ πρῶτα λουλούδια καὶ τοὺς καρπούς, ποὺ τὰ θεωροῦσε πράγματα θεϊκὰ μὲ μιὰν ἀντίληψιν βαθύτατα θεολογική. Γιατὶ θεολογοῦσε ὁ Τσαρούχης ὅταν ἀπεκάλυπτε τὴν παρουσίαν τοῦ Θεοῦ στὰ ταπεινά...». Ἀλ. Σαββάκης, *Ἰωάννης Τσαρούχης*, ὁ.π., σσ. 41-42.

72. Τὰ πιδ ἀντιπροσωπευτικὰ τοῦ ἔργου, τὰ ὁποῖα καὶ τιτλοφοροῦνται μὲ χωρία ἀπὸ τοὺς *Ψαλμοὺς* τοῦ Δαυὶδ καὶ στὰ ὁποῖα ἐμπεριέχονται πληθῶρα ἀναφορῶν τοῦ ζωγράφου γιὰ θέματα πίστεως καὶ ἐκκλησιαστικῆς πραγματικότητος, εἶναι τὰ ἑξῆς: Γ. Τσαρούχης, *Ἀγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθαι...*, ὁ.π.· Γ. Τσαρούχης, *Εἶμι πτωχὸς καὶ πένης*, ὁ.π.· Γ. Τσαρούχης, *Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες*, ἐκδ. Καστανιώτη, Ἀθήνα 1989· Γ. Τσαρούχης, *Ὡς στρουθίον μονάζον ἐπὶ δώματος*, ὁ.π.· Γ. Τσαρούχης, *Μάτην ὠνείδισαν τὴν ψυχὴν μου*, ὁ.π.

73. «Δὲν ἔχω σπουδάσει θεολογία ἀλλὰ ξέρω νὰ διαβάζω τὶς εἰκόνες τῶν Βυζαντινῶν,

«Ἄν ὡς θεολογία θεωροῦμε τοὺς κακοὺς λόγους ποὺ λένε οἱ μέτριοι ἱεροκήρυκες διακόπτοντας τὴν ἁρμονία τῶν ἀκολουθιῶν, τότε ἡ θεολογία εἶναι ἕνα τυπικὸ πρᾶγμα χωρὶς σημασία. Ἄν ὅμως θεωρήσουμε τὴ θεολογία σὰν ἀναζήτηση τοῦ θείου ὅπου ὑπάρχει, τότε οἱ καλοὶ ζωγράφοι εἶναι ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους θεολόγους ποὺ μᾶς διδάσκουν, ὅσο εἶναι ἀνθρώπινα δυνατόν, ὅτι ὁ φθαρτὸς ἄνθρωπος⁷⁴ μετέχει τῆς θείας φύσεως⁷⁵. Ἡ νίκη κατὰ τοῦ θανάτου εἶναι συγχρόνως καὶ νίκη κατὰ τῆς ἀμφιβολίας ὅτι ἡ φύση μας εἶναι θεϊκή...»⁷⁶.

Συχνὲς ἦταν οἱ ἀναφορὲς τοῦ γιὰ τὸν Χριστὸ καί, ὅπως δήλωνε, ἀκολουθοῦσε πιστῶς, ὅσο μπορούσε, τὸ Εὐαγγέλιο⁷⁷. Ἐνδιαφέροντα ὅμως, εἶναι καὶ τὰ ὅσα ἀναφέρει περὶ πίστεως. «Ὁ ἄνθρωπος ἔχει μιὰ

ἀκόμα καὶ τῶν μεταβυζαντινῶν ὥς τὸ 1800. Οἱ ζωγράφοι καὶ οἱ γλύπτες ὑπῆρξαν πάντοτε μεγάλοι θεολόγοι καὶ μόνο οἱ ἐξυπνάκηδες τοὺς εἰρωνεύονται [...] ἡ τέχνη εἶναι κάτι τὸ ἱερό...». Βλ. «Ἀναστάσιμη συνομιλία» στό: Γ. Τσαρούχης, *Ὡς στρουθίον μονάζον ἐπὶ δώματος*, ὁ.π., σ. 93.

74. «Κακῶς νομίζουν ὅτι οἱ ζωγράφοι ἀντιγράφουν τὸ φθαρτὸ σῶμα. Καὶ οἱ πιὸ ρεαλιστὲς ζωγράφοι, ἂν εἶναι καλοὶ, δὲν μποροῦν νὰ σταθοῦν ἂν δὲν συγκινηθοῦν βαθύτατα ἀπὸ τὸ θαῦμα τῆς ἐνσαρκώσεως. “σκύμνοι ὠρυόμενοι τοῦ ἀρπάσαι καὶ ζητῆσαι παρὰ τῷ Θεῷ βρώσιν αὐτοῖς” (Ψαλμ. 103, 21). Μέσα στὸ πιὸ θηριῶδες πλάσμα τῆς φύσεως ὑπάρχει ἁρμονία τῆς θεϊκῆς θελήσεως καὶ αὐτὸ τὸ ξέρουν οἱ καλοὶ ζωγράφοι ποὺ προσπαθοῦν νὰ δοῦν τὸν κόσμον μὲ θεϊκὴ δικαιοσύνη, ὅσο αὐτὸ εἶναι δυνατόν...». Βλ. «Σκόρπιες σκέψεις γιὰ τὴν τέχνη καὶ τὴν Ἀνάσταση» στό: Γ. Τσαρούχης, *Ἐγὼ εἰμι πτωχὸς καὶ πένης*, ὁ.π., σ. 113.

75. Ὁ ζωγράφος, ἐν προκειμένῳ, προφανῶς ἐννοεῖ τὴ μετοχὴ στὶς ἄκτιστες θείες ἐνέργειες, ὅπως αὐτὲς προσλαμβάνονται κατὰ τὸν βαθμὸ μετοχῆς τῶν κτιστῶν ὄντων. Ἡ μία θεία ἐνέργεια πληθύνεται ἐνικῶς καὶ μερίζεται ἀμερίστως. Βλ. Εἰρηναῖος Μπούλοβιτς (ἐπισκ. Μπάτσκας), *Τὸ μυστήριον τῆς ἐν τῇ Ἁγίᾳ Τριάδι διακρίσεως τῆς θείας οὐσίας καὶ ἐνεργείας κατὰ τὸν ἅγιον Μάρκον Ἐφέσου τὸν Εὐγενικόν*, ἐκδ. Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1983, σσ. 124-139, 469.

76. «Σκόρπιες σκέψεις γιὰ τὴν τέχνη καὶ τὴν Ἀνάσταση» στό: Γ. Τσαρούχης, *Ἐγὼ εἰμι πτωχὸς καὶ πένης*, ὁ.π., σ. 113.

77. «Ἀκολουθῶ πιστῶς, ὅσο μπορῶ τὸ Εὐαγγέλιο. Ὅταν τὸ πλησιάζω, ὁ κόσμος θυμῶναι. Ἔτσι ἤμουν ἀπὸ μικρὸ παιδί. Ὅταν πέθανε μιὰ θεία μου, παρακάλεσα τὸ Θεὸ νὰ μοῦ δώσει δάχρυα, ὅπως καὶ σ' ἄλλα παιδιά. Κι ὁ Θεὸς δὲν μοῦ τὰ ἔδωσε. Προτίμησα νὰ μείνω ἀληθινός [...]. Πολλὲς φορὲς θέλω νὰ εἶμαι ὅπως ὅλος ὁ κόσμος. Ἀλλ' αὐτὸ δὲν κρατᾷ πολὺ. Προτιμῶ νὰ εἶμαι ὁ ἑαυτὸς μου...». Βλ. Γ. Τσαρούχης, *Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες*, ὁ.π., σ. 201. «Ἀγγίζει τὰ ὅρια τῆς τρέλας τὸ νὰ περιμένεις νὰ σ' ἐκτιμήσουν ἄνθρωποι ποὺ δὲν ἐκτιμᾷς γιὰ ν' ἀποκτήσεις λεφτὰ...», θὰ δηλώσει σὲ προφορικὴ συνέντευξή του. Βλ. *Γιάννης Τσαρούχης. Σπουδὴ γιὰ πορτραῖτο*. 1981, στό: https://www.lifo.gr/videos/lifo_picks_arts/175112 [29.12.2023].

πίστη όταν γεννιέται. Ὁ ὀρθολογισμὸς καὶ ὀρισμένα γεγονότα κάνουν νὰ ἀτροφήσει ἡ πίστη του. Πίστη εἶναι ἡ δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ πιστεύει ὅτιδήποτε θὰ κρίνει. Εἶναι μιὰ δυνατότητα νὰ μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ πιστεύει. Ἄν δὲν μπορεῖ νὰ πιστεύει σὲ κάτι εἶναι ὅπως ὁ ἄρρωστος... Ἡ πίστη συνδέεται μὲ τὴν προηγούμενη πίστη τῶν ἀνθρώπων. Μὲ τὶς παραδόσεις καὶ τὴν ἐλπίδα γιὰ μέλλον καλύτερο. Κάνει διπλὴ τὴ ζωὴ ἡ πίστη ποὺ συνδεμένη μὲ τὴν παράδοση, ζητᾷ ἀπὸ τὸν καλλιτέχνη καὶ τὸν ἄνθρωπο νὰ μὴν ἀφήνει χαμένο τίποτα ἀπὸ τὸ παρελθόν. Γιατὶ ἀλλιῶς θὰ λιγοστεύει τὴ ζωὴ του καὶ θὰ μένει ὁ ἄνθρωπος μόνος μὲ τὸν ἑαυτό του...»⁷⁸.

Κατὰ τὸν κριτικὸ θεάτρου Κώστα Γεωργουσόπουλο, «ὁ Γιάννης Τσαρούχης ἦταν ἄνθρωπος ἀσκητικός, ἀπλὸς καὶ σοφός. Δίδασκε ἀκόμα καὶ μὲ τὴν σιωπὴν⁷⁹ χωρὶς νὰ ἔχει τίποτα τὸ δασκαλίστικο. Κι αὐτὸ γιατί εἶχε ἐκεῖνο τὸ καταλυτικὸ χιοῦμορ, τὸν αὐτοσαρκασμὸ καὶ τὴν κατεδαφιστικὴ εἰρωνεία. Ὁ Τσαρούχης ἦταν ἓνας σύγχρονος Διογένης ποὺ ἀντὶ γιὰ φανάρι κρατοῦσε χρωστῆρα⁸⁰ καὶ ἔψαχνε μέσα στὰ χρώματα τὸν αὐθεντικὸ ἄνθρωπο⁸¹, τὴν οἰκεία χειρονομία καὶ τὴν ἐσωτερικὴ ὁμορφιά [...]. Καθετὶ ποὺ ἔλεγε, ἔπραττε καὶ σχεδίαζε ὁ Τσαρούχης εἶναι πολὺτιμο, γιατί ἦταν ἀπόσταγμα πείρας καὶ τριβῆς μὲ τὰ πράγματα τῆς τέχνης καὶ τῆς ζωῆς...»⁸².

78. Βλ. στό «Εἶναι μιὰ δυνατότητα νὰ μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ πιστεύει», στό: Γ. Τσαρούχης, *Ἐγὼ εἰμὶ πτωχὸς καὶ πένης*, ὁ.π., σ. 151.

79. Τὸν διέκρινε ἡ «εὐλάλος σιωπὴ», ποὺ τὴν βιώνει κανεὶς ἐντόνως σὲ περιβάλλοντα κατανύξεως ὅπως αὐτὸ τοῦ Ἁγίου Ὁρους κι ἄλλοῦ. Βλ. Μοναχοῦ Μωυσέως Ἀγιορείτου, *Ἡ εὐλάλη σιωπὴ*, ἐκδ. Ἐν πλῶ, Ἀθήνα 2006.

80. Ὁ ποιητὴς Γιάννης Ρίτσος ἔθετε τὸ ἑξῆς ἐρώτημα: «Ὅταν ἀποκαλοῦμε σ' αὐτὴ τὴ χώρα ἐθνικοὺς ποιητὲς ἕναν Σολωμό, ἕναν Κάλβο, ἕναν Παλαμᾶ, ἕναν Σικελιανό, γιατί νὰ μὴν ἀποκαλέσουμε ἀδίστακτα τὸν Γιάννη Τσαρούχη ἐθνικὸ μας ζωγράφο;». Βλ. Κ. Ἰω. Κλεφτογιάννης, *Ὁ Γιάννης Τσαρούχης...*, ὁ.π., σ. 35.

81. Κατὰ τὸν Δημήτρη Ἀρβανιτάκη, ὑπεύθυνο ἐκδόσεων τοῦ Μουσείου Μπενάκη, «ὁ Γιάννης Τσαρούχης ὑπῆρξε κάτι περισσότερο ἀπὸ μιὰ ἐμβληματικὴ μορφή τοῦ ἐλληνικοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα. Ὑπῆρξε ἓνας κορυφαῖος ἐθνικὸς εὐεργέτης τοῦ πνεύματος, ἓνας ἀγαθός, μαζὶ καὶ εἰρωνικὸς ἐλεῆμων τῆς πραγματικότητος [...] ὑπῆρξε ἀπαιτητικὸς, στοχαστικὸς καὶ παιδαγωγικὸς μαζὶ. Δὲν ἀμέλησε νὰ πάρει ἀπὸ τὸ χέρι τὸν ἄνθρωπο καὶ νὰ τοῦ μιλήσει γιὰ τὴν πορεία του: τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του...». Βλ. Νίκη Γρυπάρη, *Λίλη Πεζανοῦ (ἐπιμ.)*, *Γιάννης Τσαρούχης. Εἰκονογράφηση μιᾶς αὐτοπροσωπογραφίας...*, ὁ.π., σσ. 10-11.

82. Κ. Ἰω. Κλεφτογιάννης, *Ὁ Γιάννης Τσαρούχης...*, ὁ.π., σ. 17.

Ὁ ποιητὴς Νίκος Γκάτσος, ἀναφερόμενος στὰ ἀποφθέγματα τοῦ Τσαρούχη⁸³, ἀνέφερε χαρακτηριστικὰ ὅτι: «Κάθε του λέξη, κάθε του κουβέντα, ὅλοι του οἱ ἀφορισμοὶ καὶ τὰ ἀποφθέγματα⁸⁴, ὅσο κι ἂν ἡ εὐστροφία του κάνουν νὰ μοιάζουν μὲ ἐμπνεύσεις τῆς στιγμῆς, εἶναι ἀποσταλάγματα ἑνὸς βαθύτατου στοχασμοῦ ποὺ καθορίζει καὶ τὴ στάθμη τῆς ποιότητός τους. Δυστυχῶς διάφοροι δημοσιογράφοι καὶ κοσμικοὶ τοὺς ὁμόφρονες, μὲ τὴ ρηχὴ σκέψη, τὰ θεωροῦν τὶς περισσότερες φορὲς διασκεδαστικὲς γραφικότητες ἢ σκανδαλιστικὲς παραδοξολογίες, πρᾶγμα ποὺ φυσικὰ δὲν ἀφορᾷ τὸν Τσαρούχη, ἀλλὰ τὸ ἐπίπεδο ἐκείνων ποὺ διαμορφώνουν ἔτσι τὴν κρίση τους. Κάποιος εἶπε ὅτι χωρὶς τὸν Τσαρούχη ὁ πνευματικὸς μας οὐρανὸς θὰ ἦταν φτωχότερος κατὰ χίλιους ἀστερισμούς. Καὶ ὁ ἀκηχοῦς μεμαρτύρηκεν...»⁸⁵.

Σὲ μία ἀναστάσιμη συνομιλία του καὶ σὲ ἐρώτηση ἂν νιώθει τὴν ἐπικαιρότητα τῆς Ἀναστάσεως σὰν μήνυμα ἀνανέωσης καὶ χαρᾶς, θὰ δηλώσει: «Εἶμαι φυτοφάγος καὶ γιὰ μένα ἡ Ἀνάσταση δὲν εἶναι τὸ ψητὸ ἀρνί [...]. Ἡ Ἀνάσταση μέσα μου συνδέεται πολὺ περισσότερο μὲ τὴν αἰώνια ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν παντοτινὰ ἀγέραςτη νεότητά τῆς φύσεως [...]. Γιὰ νὰ μοῦ ξαναμιλήσει ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ Λαμπρὴ καὶ νὰ ἀρθῶ στὸ ὕψος τῶν ἀναμνήσεών μου, χρειάζεται ψυχικὴ ἀγνότης καὶ συγκέντρωση. Ἕνας καλλιτέχνης ἄλλωστε πρέπει νὰ καλλιεργεῖ πάντα αὐτὴ τὴν ἀγνότητα, ὅπως ἓνας ἀθλητὴς τὴ φόρμα

83. Στὰ ἀποφθέγματά του ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀναδύεται βαθειὰ θεολογία εἶναι καὶ τὰ ἀκόλουθα: «Ὁ,τι ὁ Θεὸς κράτησε μυστικὸ δὲν θέλω νὰ τὸ ἀποκαλύψω...»· «Δὲν εἶμαι θρησκόληπτος, εἶμαι βαθιὰ θρησκευόμενος...»· «Πολλὰ πράγματα μποροῦν νὰ γίνουν μόνο μὲ τὴν πίστη. Οὔτε ἡ ἐπιστήμη οὔτε τίποτα ἄλλο μποροῦν νὰ τὸ κατορθώσουν...»· «Ὁ ἄνθρωπος γεννιέται μὲ πίστη, ἡ ἐπιστήμη τὴν καταργεῖ καὶ γι' αὐτὸ εἶναι δυστυχισμένος...». Βλ. Κ. Ἰω. Κλεφτογιάννης, *Ὁ Γιάννης Τσαρούχης...*, ὅ.π., σ. 116.

84. Ὅπως χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει ὁ τεχνοκριτικὸς Χάρης Καμπουρίδης, «...ὡς πρὸς τὰ ἀποφθέγματα τοῦ Τσαρούχη, αὐτὰ ποὺ μαρτυρεῖ ὁ Κλεφτογιάννης ἔρχονται νὰ ἐπιβεβαιώσουν τὴν ἤδη διαμορφωμένη γνώμη ὅλων. Πρόκειται γιὰ μικρὰ διαμάντια ἐπιγραμματικότητας, πυκνῆς σοφίας ποὺ προέκυπτε ἀπὸ μιὰ ἀσκητικὴ στάση ζωῆς, ἀπὸ διαρκὴ ἔρευνα τοῦ οὐσιαστικοῦ καὶ τοῦ διαχρονικοῦ. Ὁ στοχαστὴς Τσαρούχης εἶναι ἓνας γνήσιος μακρινὸς ἀπόγονος τῶν ἀρχαίων ἐπιγραμματογράφων. Ποιητὴς ἐνώπιον τῆς κρίσης τοῦ Χρόνου, εὐστοχος καὶ ἀφοπλιστικὸς. Σὰν ἐξομολογούμενος, ἀπὸ καιρὸ ἑτοιμος γιὰ τὴν αἰωνιότητα...». Βλ. Κ. Ἰω. Κλεφτογιάννης, *Ὁ Γιάννης Τσαρούχης...*, ὅ.π., σ. 15.

85. Βλ. Γ. Τσαρούχης, *Ἐγὼ εἰμὶ πτωχὸς καὶ πένης*, ὅ.π., σσ. 241-242 καὶ Κ. Ἰω. Κλεφτογιάννης, *Ὁ Γιάννης Τσαρούχης...*, ὅ.π., σ. 51.

του. Τίς ἀξίες τῆς Ρωμισύνης μέσα μου, τίς ἀφήνω ἐλεύθερες νὰ ζήσουν ἢ νὰ πεθάνουν. Τοὺς δίνω τίς καλύτερες συνθήκες ἐπιβιώσεως, προσπαθώντας νὰ εἶμαι ἀληθινὸς καὶ οὐσιαστικός. Ἀπεχθάνομαι τὴ φαρισαϊκὴ συντήρηση τῶν μορφῶν ποὺ δὲν ἔχουν ἀντίκρισμα οὐσίας. Ἐν τούτοις πάντοτε βάφω αὐγά, ὅπου κι ἂν βρίσκομαι καὶ γενικὰ ὅ,τι μπορῶ νὰ διατηρήσω [...] ὅταν αὐτὸ γίνεται ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνες παίρνει ἀξία καὶ δύναμη. Κάνω κόλλυβα γιὰ τοὺς πεθαμένους, νηστεύω τίς μεγάλες μέρες⁸⁶. Ὅλα αὐτὰ δίνουν καλὴ φόρμα, χωρὶς νὰ τοὺς δίνω ὑπέρμετρη ἀξία [...]. Προτιμῶ τὴ συντηρητικότητά ἀπὸ τὴ χυδαιότητα τοῦ δῆθεν ἐλευθεροῦ στοχαστῆ. Ἀπεχθάνομαι τίς περιττὲς ἐλευθερίες ὅσο μεγάλες καὶ ἂν εἶναι [...]. Ἡ χαρὰ τῆς Λαμπρῆς ἔχει ἀναχωρήσει μὲ ἄλλες πολλὲς χαρές, διωγμένη ἀπὸ τίς περιττὲς ἐνοχλητικὲς ἐλευθερίες, ποὺ εἶναι γνωστὸ ποιὸν ὠφελοῦν...»⁸⁷.

Καὶ συνεχίζει, προβάλλοντας τὴν ὁμορφιά τῆς Ἐκκλησίας⁸⁸, θεωρώντας τὴν ὡς μέσον «ἐξευγενισμοῦ» τοῦ ἀνθρώπου καὶ μέγιστο «στοιχεῖο πολιτισμοῦ»⁸⁹. «Ὅχι εἰδικὰ μόνο τὸ Πάσχα ἀλλὰ γενικὰ ὅλη ἡ Ἐκκλησία⁹⁰ ἀπ' τίς μικρὲς ὡς τίς μεγάλες τελετές, μᾶς μαθαίνει πῶς νὰ κάνουμε μεγάλο ἀποτέλεσμα μὲ μικρὰ μέσα⁹¹. Τὸ ἀνθρωπίνου

86. Στὰ πειράγματα φίλου του, ὅταν ζοῦσε στὴ Βόρειο Γαλλία, ὅτι «ἔχει γίνει ὁ κοσμοκαλόγερος τοῦ Μερύ», θὰ ἀπαντήσει: «Καὶ γιατί ὄχι καὶ νηστεύω καὶ πιστεύω». Βλ. Μαρία Καραβία, *Ὁ στοχαστὴς τοῦ Μαρουσιῶ... ὁ.π., σ. 48*. Σὲ δῆλωσή του σὲ προφορικὴ συνέντευξη ἀνέφερε πῶς πῆγε ἐκεῖ γιὰ νὰ ἀσκητέψει καὶ νὰ μάθει ἀπὸ τὴ γῆ. Βλ. Γιάννης Τσαρούχης, *Σπουδὴ γιὰ πορτραῖτο. 1981*, https://www.lifo.gr/videos/lifo_picks_arts/175112 [29.12.2023].

87. «Ἀναστάσιμη συνομιλία» στό: Γ. Τσαρούχης, *Ὡς στρουθίον μονάζον ἐπὶ δώματος*, ὁ.π., σσ. 89-90, 92.

88. «Ἐνα βράδυ, ἔξω ἀπὸ τοῦ Γιαννάκη, στὴν Πανεπιστημίου καὶ στὸ Σύνταγμα, περνοῦσε ὁ Ἐπιτάφιος μὲ πλῆθος κόσμου ποὺ ἀκολουθοῦσε. Καθὼς κοιτούσαμε μέσα ἀπὸ τίς μεγάλες τζαμαρίες τοῦ καφενεῖου, ὁ Γιάννης εἶπε: "Οἱ Ἐκκλησίες εἶναι τὸ μόνο μέρος, ὅπου τόσα χρόνια παίζεται τὸ ἴδιο ἔργο κι ἔχουν πάντα κόσμο..."». Βλ. Φρ. Ἡλιάδης, *Ὁ Τσαρούχης μοῦ εἶπε...*, ὁ.π., σ. 30.

89. Βλ. Γ. Τσαρούχης, *Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες*, ὁ.π., σ. 146.

90. «Δὲν εἶναι μόνο αἰσθητικὸ γεγονός ἡ Ἐκκλησία, ὑπάρχει κι ἓνα περιεχόμενο, στὴ μουσική, στὰ λόγια, σὲ ὅλα. Τὸ περιεχόμενο τὸ δανεῖζεται ἀπ' τὴ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ. Ἀπὸ ἐκεῖ παίρνουν οἱ χριστιανοὶ τὸ περιεχόμενο...». Βλ. «Ὅταν εἶσαι ἀνώνυμος παραμένεις ὁ ἑαυτός σου», στό: Γ. Τσαρούχης, *Ἐγὼ εἰμί πτωχὸς καὶ πένης*, ὁ.π., σ. 231.

91. Ὁ ἴδιος συνιστοῦσε πῶς: «Ἡ Ἐκκλησία, ἡ ὅσοι πιστεύουν, θὰ ἔπρεπε, προτοῦ

σῶμα κινούμενο ἀπλᾶ, ἡ ἀνθρώπινη φωνὴ καὶ ἡ μεγάλη ποίηση φυσικά, δημιουργοῦν ἐντυπώσεις καταπληκτικές, πολὺ ἀνώτερες ἀπὸ κάθε ὑπερθέαμα μὲ πολύπλοκα μηχανοκίνητα μέσα. Αὐτὸ τὸ ὑπέροχο θέατρο φωνῆς ποὺ εἶναι ἡ Ἐκκλησία⁹² (μὲ τὴ φωνὴ ὡς μέσον ἔκφρασης) εἶναι γιὰ μένα ἕνα καλὸ παράδειγμα πῶς νὰ φτάσει κανεὶς σὲ συγκλονιστικὰ ἀποτελέσματα μὲ τὴν πίστη, τὴν αὐτοσυγκέντρωση καὶ τὴν εὐλάβεια...»⁹³.

Γιὰ ἐκεῖνον ἡ «Ὁρθοδοξία εἶναι φῶς καὶ συνδυασμὸς τῆς λογικῆς μὲ τὴν ἐνστικτώδη γνώση⁹⁴. Ὅταν λέμε Ὁρθοδοξία ἐννοοῦμε σήμερα τὴν ἀντίθεσή της μὲ τὸν Καθολικισμό καὶ τὸν Προτεσταντισμό, ἐνῶ τὰ ἀντίθετά της εἶναι ἄλλα ἀντίθετα καὶ ἐπικίνδυνα [...] ὁ ὑπουργὸς ἐχθρὸς τοῦ ὀρθοδόξου εἶναι ὁ μονοφυσισμός [...]. Ἡ ἴδια ἡ ἐνσάρκωση τοῦ Χριστοῦ δείχνει φανερά πῶς οὔτε ἡ γῆ εἶναι καταραμένο ἔργο τοῦ Σατανᾶ ὅπως πιστεύουν οἱ μονοφυσῖτες, οὔτε τὸ ἀνθρώπινο σῶμα εἶναι βρωμερὸ δημιούργημα τοῦ διαβόλου. Ζωγραφίζω σώματα καὶ ἀνθρώπους καὶ τοπία τῆς γῆς καὶ δὲν μπορῶ νὰ φανταστῶ πῶς ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀπάτη τοῦ Σατανᾶ. Ὁ Χριστὸς μᾶς ὀνόμασε “υἱοὺς Θεοῦ” καὶ τὸν ἑαυτοῦ του “Υἱὸ τοῦ Ἀνθρώπου”. Θέλησε νὰ ἐνώσει τὰ πρὶν διεστῶτα...»⁹⁵.

Περαίνοντας, μαζὶ μὲ τὸν κόσμον τῆς Ἐκκλησίας, τὴ μελέτη τῶν γραμμάτων της καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν Ὁρθοδοξία, ὁ Τσαρούχης

δῶσει παραγγελία στοὺς καλλιτέχνες ποὺ ἀκούγονται λόγῳ τῆς φήμης καὶ τῆς ἀξίας των, νὰ δώσει μὲ τὴ δική της ἀκτινοβολία τὸ ἀγαθὸ τῆς πίστεως, ποὺ λείπει καὶ ἀπὸ καλλιτέχνες καὶ ἀπὸ μὴ καλλιτέχνες...». Βλ. Σ. Β. Σκοπελίτης, *Ὁ ζωγράφος Γιάννης Τσαρούχης*, ἐκδ. Χορηγία Ἐκτέρ – Ἐξάντας, Ἀθήνα 1995, σσ. 23-24.

92. «Αὐτὸ εἶναι τὸ ἐπαναστατικὸ καὶ γαλῆνιο τοῦ Τσαρούχη, ποὺ πῆρε ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησία...», κατὰ τὸν προηγούμενον τῆς Ἰ. Μ. Ἰβήρων ἀρχιμ. Βασίλειο Γοντιάκη, ποὺ γνώρισε τὸν καλλιτέχνη σὲ γεροντικὴ ἡλικία στὸ Ἀγ. Ὅρος. Βλ. Βασίλειος Ἰβηρίτης (ἀρχιμ.), «Ἐπὶ τὴν ἡλίου δύσιν»..., ὁ.π., σ. 21.

93. «Ἀναστάσιμη συνομιλία» στό: Γ. Τσαρούχης, *Ὡς στρουθίον μονάζον ἐπὶ δώματος*, ὁ.π., σ. 91.

94. «Πρέπει νὰ ξεπεράσει κανεὶς τὸν τυφλὸ φανατισμὸ καὶ νὰ συλλάβει τὰ ἄφθαρτα στοιχεῖα τῆς Ὁρθοδοξίας...». Βλ. «Ἀναστάσιμη συνομιλία» στό: Γ. Τσαρούχης, *Ὡς στρουθίον μονάζον ἐπὶ δώματος*, ὁ.π., σ. 94.

95. «Ἀναστάσιμη συνομιλία» στό: Γ. Τσαρούχης, *Ὡς στρουθίον μονάζον ἐπὶ δώματος*, ὁ.π., σ. 92.

γοητευόταν από τη βυζαντινή μεγαλοπρέπεια της ιερατικής περιβολής⁹⁶. Ἡ πειστικότητα μὲ τὴν ὁποία ἀπέδιδε τὸ ὕφος καὶ τὴ στάση μοναχῶν, ἱερέων καὶ ἐπισκόπων ἔχει καταγραφεῖ σὲ πληθώρα φωτογραφιῶν. Λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατό του, ἓνας ἀληθινὸς ἱεράρχης ἔμελλε νὰ κατανοήσει τὴ βαθειὰ ἔλξη ποὺ ἀσκοῦσε ὁ χῶρος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ τυπικὸ τῆς στὸν καλλιτέχνη, ἀποστελλοντάς του δῶρο χρυσοκέντητα ἀρχιερατικὰ ἄμφια, ἀναγνωρίζοντας ἔστω καὶ ἄτυπα, «τὸ δοῦλο τοῦ Θεοῦ Ἰωάννη, δεσπότη τῆς ὀρθόδοξης πίστεως...»⁹⁷.

Αὐτός, ποὺ συχνὰ «ἀπέρριπτε τὸν ἑαυτό του γιὰ νὰ τὸν ξαναβρεῖ [...] αὐτὸς ποὺ δοκίμασε πολλὰ γιὰ νὰ τ' ἀπορρίψει, ζώντας μὲ εἰλικρίνεια τὶς ἀντιφάσεις του καὶ ἔχοντας ἐπίγνωση⁹⁸ τῶν ἐλαττωμάτων καὶ τῶν ἀποτυχιῶν του, καθὼς καὶ τῶν μεγάλων λαθῶν του [...] ἀποκτώντας ὥστόσο τὴν πεποίθηση ὅτι προσπαθοῦσε μιὰ ζωὴ νὰ πεῖ τὴν ἀλήθεια...»⁹⁹, τὴν ἀλήθεια¹⁰⁰ ποὺ βίωνε τόσο στή «γόνιμη μοναξιά» του¹⁰¹, ὅσο καὶ στὶς συναναστροφές του, μὲ κύριο μέλημά του πάντοτε τὴν «ἀληθινὴ δικαιοσύνη»¹⁰², πίστευε, ἐν τέλει, πῶς: «ἡ ζωὴ εἶναι τόσο σημαντικὴ ὥστε ἀνταμοιβή της νὰ εἶναι τὸ μυστήριο τοῦ θανάτου...»¹⁰³.

96. Ὁ ἴδιος ἐπιθυμοῦσε νὰ ντύνεται κατ' ἰδίαν μὲ ἄμφια. Βλ. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, «Ἕνας Ἕλληνας μπροστὰ στὸ Βυζάντιο...», ὅ.π., σ. 554.

97. Σ. Β. Σκοπελίτης, *Ὁ ζωγράφος Γιάννης Τσαρούχης*, ὅ.π., σ. 174.

98. «Τὰ τελευταῖα χρόνια του, σὲ μιὰ γενναία ἀποδοχὴ τῆς ἡλικίας καί, κυρίως, ὡς συμβολικὸ ἐσωτερικῆς κάθαρσης, ἀποκαλυπτικὸ τῆς εἰσόδου του σὲ ἀνώτερες σφαῖρες, εἶχε ἐπιλέξει γιὰ τὸν ἑαυτό του, ὡς πρὸς τὴν ἐνδυμασίαν του, τὸ λευκὸ χρῶμα...». Βλ. Σ. Β. Σκοπελίτης, *Ὁ ζωγράφος Γιάννης Τσαρούχης*, ὅ.π., σ. 173.

99. Ὁ.π., σ. 172.

100. «Ἡ ἀλήθεια εἶναι κάτι ποὺ καταλαβαίνει ἢ δὲν καταλαβαίνει. Ἀλλιῶτα δὲν ἐξηγεῖται. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε κι ὁ Πιλάτος δὲν μπόρεσε νὰ τὴ μάθει ἀπὸ τὸ Χριστό...». Βλ. Σ. Β. Σκοπελίτης, *Ὁ ζωγράφος Γιάννης Τσαρούχης*, ὅ.π., σ. 172.

101. Χρ. Πετικᾶς, «Στρουθίον μονάζον» ..., ὅ.π., σ. 446. «Ἡ μοναξιά γι' αὐτὸν ποὺ ἀγαπᾷ τὸν κόσμον καὶ θέλει νὰ τὸν ὠφελήσει εἶναι τὸ καλύτερο μέρος γιὰ νὰ ἐκφράσει τὴν ἀγάπη του...», θὰ δηλώσει σὲ προφορικὴ συνέντευξή του. *Γιάννης Τσαρούχης. Σπουδὴ γιὰ πορτραῖτο. 1981*, https://www.lifo.gr/videos/lifo_picks_arts/175112 [29.12.2023].

102. Ὁ ἴδιος δηλώνει: «Τὰ περισσότερα πράγματα σ' ὅλη μου τὴ ζωὴ ἢ τὰ αἰσθάνομαι πολὺ ἔντονα ἢ δὲν τὰ αἰσθάνομαι καθόλου. Ἡ ἀληθινὴ δικαιοσύνη μὲ ἐνδιαφέρει πιὸ πολὺ ἀπ' ὅλα. Ὅχι ἡ δικαιοσύνη τοῦ δικαστηρίου βέβαια...». Βλ. «Εἶναι μιὰ δυνατότητα νὰ μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ πιστεῦει», στό: Γ. Τσαρούχης, *Ἐγὼ εἰμί πτωχὸς καὶ πέννης*, ὅ.π., σ. 156.

103. Θ. Νιάρχος, «Καθάπερ φερομένης βιαίας πνοῆς», στό: Ἀλ. Σαββάκης (ἐπιμ.), *Ὡσεὶ Μύρα, Γιάννης Τσαρούχης...*, ὅ.π., σ. 381.

Ἐπίλογος

Ὁ ζωγράφος Γιάννης Τσαρούχης αποτέλεσε μία πολύπλευρη προσωπικότητα, πράγμα που αποδεικνύει τὸ πολυσχιδὲς ἔργο του στὴ ζωγραφικὴ, τὸ θέατρο, τὸν κινηματογράφο καὶ τὴ συγγραφὴ κειμένων, μὲ ἓνα ἰδιαίτερο συγγραφικὸ ὕφος, ὅπως καταδεικνύουν κείμενά του, στὰ ὁποῖα θαυμάζει κανεὶς τὴν ἀφηγηματικὴ ἱκανότητα που τὸν διέκρινε, καθὼς καὶ τὸν θυμοσοφικὸ του στοχασμὸ, που συνδέονται σὲ μεγάλο βαθμὸ καὶ μὲ τὴ ζωγραφικὴ του.

Τὰ βιογραφικὰ καὶ τὰ ἐργογραφικὰ στοιχεῖα που ἀξιοποιεῖ στὶς συνθέσεις του διαπλέκονται σὲ τέτοιο σημεῖο, ὥστε νὰ προκύπτει τὸ στίγμα τῆς ζωγραφικῆς του φυσιογνωμίας μὲ συνέχιση τῆς παράδοσης, ἀλλὰ καὶ μὲ ἔντονα στοιχεῖα ἀπὸ τὰ μετεμπρεσιονιστικὰ ρεύματα, τὰ ὁποῖα εἶχαν ἀφομοιωθεῖ καὶ εἶχαν μετασχηματισθεῖ στὸ ἔργο καὶ τὴ διδασκαλία τοῦ Παρθένη, ἀπὸ τὸν ὁποῖο καὶ ἐπηρεάσθηκε ὡς ἓνα βαθμὸ ἀλλὰ καὶ ὁ λαϊκότερος βυζαντινὸς κόσμος τοῦ Φ. Κόντογλου, ὁ ὁποῖος καὶ τὸν μαγνήτισε.

Ζωγράφιζε ὅπως μιλοῦσε καὶ μιλοῦσε ὅπως ζωγράφιζε, κι ἴσως ἐκεῖ νὰ ὀφείλεται στὸ ὅτι πολλοὶ τὸν ἀντιμετώπισαν ὡς ἓνα σύνθετο φαινόμενο. Φαινόμενο ἀντοχῆς, πνευματώδους εὐαισθησίας καὶ διεισδυτικότητας, που ζοῦσε γιὰ νὰ ζωγραφίζει καὶ ζωγράφιζε γιὰ νὰ ξεχνάει τὸν θάνατο, ὅπως ἔλεγε, χρωματίζοντας ὡς «στρουθίον» τὴν ἐπιφάνεια τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ προβάλλοντας παράλληλα τὸ βάθος τῆς οὐσίας τους¹⁰⁴.

Ὁ Γιάννης Τσαρούχης αποτέλεσε ἀναντιρρήτως μία ἰδιάζουσα περίπτωση λογίου καὶ καλλιτέχνη, ἡ εὐρυμάθεια τοῦ ὁποῖου καὶ ἡ ἐνασχόληση μὲ δραστηριότητες ἐκτὸς τῆς ζωγραφικῆς ἦταν ἐντυπωσιακὴ. Ὑπῆρξε συγγραφέας, ποιητής, μεταφραστὴς ἀρχαίων τραγωδιῶν, σκηνοθέτης, σκηνογράφος καὶ ἐνδυματολόγος, ιδιότητες που τὸν καθιστοῦσαν πάντοτε ὀξυδερκὴ παρατηρητὴ τοῦ τόπου καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπιπλέον, ὑπῆρξε δεινὸς κριτικὸς συγγραφεὺς καὶ σχολιαστὴς διαφόρων θεμάτων, σχετιζομένων κυρίως μὲ τὴν τέχνη καὶ τὸν πολιτισμὸ, ὅπως μπορεῖ κανεὶς νὰ διαπιστώσει στὰ διάφορα κείμενα που συντάξε καὶ τὰ ὁποῖα

104. Βλ. Ἀθηνᾶ Σχινᾶ, *Τσαρούχης-Πολλαπλᾶ...*, ὁ.π., σ. 17.

ἐξεδόθησαν συνολικὰ σὲ μία σειρὰ συγγραμμάτων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν αὐτοτελεῖς κατὰ κάποιον τρόπο ἐπιφυλλίδες.

Ἰδιαίτερη θέση καὶ ξεχωριστὸ ρόλο τόσο στὴ ζωὴ τοῦ καλλιτέχνη ὅσο καὶ στὶς ζωγραφικὲς του συνθέσεις ὑπῆρξε ἡ ἀναζήτηση καὶ ἡ ἀπόδοση τοῦ θείου μὲ διαφορετικὲς ἐκφάνσεις καὶ τρόπους ἔκφρασης, γεγονός ποὺ καταδεικνύει τὴ βαθύτατη θεολογικὴ του κατάρτιση καὶ τὴ βιωματικὴ του ἐμπειρία στὴν ὀρθόδοξη πίστη. Τόσο στὶς ἀλληγορικὲς του συνθέσεις ὅσο καὶ στὰ θρησκευτικὰ του θέματα παρατηρεῖ κανεῖς αὐτὸ ποὺ μὲ πολὺ εὐστοχο τρόπο ἐπεσήμανε ὁ Μάνος Χατζηδάκης γιὰ τὸν καλλιτέχνη, «ὅτι εἶναι βαθύτατα ἐθνικὸς καὶ χριστιανὸς μαζί, ζώντας μὲ εἰλικρίνεια τὶς ἀντιφάσεις του...»¹⁰⁵.

Τὰ γραπτὰ του κείμενα ἀλλὰ καὶ οἱ δηλώσεις του περὶ τῶν Μυστηρίων τῆς πίστεως, τῆς Ἀναστάσεως, τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ὁρθοδόξιας καταδεικνύουν ἐντόνως ὅτι ὁ Γιάννης Τσαρούχης ὑπῆρξε κάτι περισσότερο ἀπὸ μία ἐμβληματικὴ μορφή τοῦ ἐλληνικοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος. Ὑπῆρξε ἓνας κορυφαῖος ἐθνικὸς εὐεργέτης τοῦ πνεύματος καὶ ἓνας γνήσιος φορέας τοῦ χριστιανικοῦ ἥθους, τόσο ἐν λόγῳ ὅσο καὶ ἐν ἔργῳ μέχρι τὰς δυσμὰς τοῦ βίου του, ἔχοντας τὴν ἐπιθυμία νὰ λάβει τὸ μοναχικὸ σχῆμα ὡς κορύφωση τῆς ἀληθινῆς πνευματικότητος τὴν ὁποία βίωνε, κάτι ὅμως ποὺ δὲν πραγματοποιοῖσε, μιᾶς καὶ τὸ μυστήριό τοῦ θανάτου τὸν πρόλαβε.

Ἡ πνευματικὴ παρακαταθήκη ποὺ ἄφησε μὲ μία πληθώρα ἀποφθεγμάτων καὶ γνωμικῶν, πολλὰ ἐξ αὐτῶν θρησκευτικοῦ περιεχομένου, συνηγοροῦν στὸ ὅτι θεολογοῦσε στὴν τέχνη του ἀλλὰ καὶ στὴ ζωὴ του, γνησίως καὶ εἰλικρινῶς, ἀποκαλύπτοντας τὴ διαρκῆ μετοχικὴ σχέση του μὲ τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν κατ' ἐπίγνωσιν πίστη του στὸν Σωτῆρα Χριστό, βιώνοντας τὴ θρησκευτικὴ ἀντίληψη τῆς ζωῆς σὲ ὅλες τὶς δυνατὲς ἐκφράσεις τῆς¹⁰⁶.

105. Εἰρήνη Φλώρου, «Τὸ τριπλὸ νῆμα τῆς ζωγραφικῆς τοῦ Γ. Τσαρούχη», *Ἡ λέξη* 73 (1988 / Τσαρούχης Ἀφιέρωμα), σσ. 274-279.

106. Γιάννης Τσαρούχης. *Σπουδὴ γιὰ πορτραῖτο*. 1981, ὅ.π.

«Δὲν εἶμαι θρησκολόηπτος, εἶμαι βαθιὰ θρησκευόμενος»
[Γ. Τσαρούχης]

SUMMARY

Theologian painter Yiannis Tsarouchis
Theological Approaches in His Life and Work

By Argyrios Oikonomou, *PhD Cand.*
National and Kapodistrian University of Athens

Yiannis Tsarouchis is one of the most significant figures in the field of painting and beyond. Known not only as a painter but also as a director, set designer, costume designer, author and translator of ancient tragedies, Tsarouchis has had a profound impact on 20th-century Greek art. His mature and deeply wise personality, rooted in Greek education and respect, manifested in every interaction. Beyond being a mere artist or thinker, Tsarouchis was a spiritual individual, emanating

Greece and Byzantium in his persona. His profound interest in all things Greek is evident in his work, which extends beyond the contemporary to encompass ancient Greek and Byzantine culture, gaining global recognition. Understanding Yiannis Tsarouchis is possible through his artistic journey and personality, reflected in both his paintings and the various texts he authored. These creations result from an ascetic approach to life, a continuous exploration of the essential and timeless. His steadfast connection to Orthodoxy and the Church significantly influenced the portrayal of forms and his perspectives on fundamental human existential questions. He emerged as a leading national benefactor of the spirit and a genuine carrier of Christian ethics, both in theory and practice, until the end of his life. He aspired to embrace monastic life as the culmination of his true spirituality, although this remained unrealized due to the mystery of death intervening. The spiritual legacy he left, filled with numerous quotations and sayings, many of a religious nature, attests to his theological reflections in art and life. Tsarouchis authentically and sincerely revealed his constant participatory relationship with truth and his conscious faith in the Savior Jesus Christ. He lived out the religious perception of life in all possible expressions.